

Hilâfette Nass Teorisi

Yard. Doç. Dr. Şaban ÖZ *

Özet

Bu makalede, İslâm düşüncesinde en çok tartışılan konular arasında yer alan hilâfet meselesinde nass problemi ele alınmıştır. Genel itibariyle bu konudaki görüşleri; hilâfette nass şartını arayanlar ve aramayanlar olarak ikiye ayırmak mümkündür. Hilâfette nass şartını arayanlar da kendi aralarında Hz. Ali'ye nass olduğunu savunanlar ve Hz. Ebu Bekr'e nass olduğunu savunanlar olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Her grubun, görüşlerini desteklemek için getirmiş olduğu deliller ayrıntıya girmeksizin ele alınarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hilâfet, Nass, Mezhep, Şîa, Ali, Ebu Bekr

The Nass Theory in Caliphate

Abstract

In this article, the nass theory in the caliphate which is one of the most discussed subject among the Islamic thought has been examined. In general it would be possible to divide these views into two: those who demand the nass condition, and those who do not demand it. The people who demand the nass condition in Caliphate are also divided into two groups among themselves. One group believes that the become nass is for Ali and the other

* KSÜ İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi, sabanoz@mynet.com

group believes that it belongs to Abu Bakr. In this work, the arguments of each groups, who want to find a support their opinions, have been examined in a descriptive method.

Key Words: Caliphate, Nass, Sect, Shi'a, Ali, Abu Bakr

I. İmâmet

İslâm dünyası hiçbir konu üzerinde, hilâfet konusundaki kadar farklı görüşlere, ihtilaflara düşmemiştir.¹ Nitekim bu ihtilaflar yüzündendir ki, Havâric, Şîa, Mürcie ile başlayan ve sonu gelmeyen ayrılıklar ortaya çıkmıştır.

İmâmetu'l-Uzmâ, Hilâfet, İmâmetu'l-Müminîn gibi tabirlerin hepsi aynı anlama gelmekte, tek bir vazifeye, “yüksek hükümet sultasına” işaret etmektedir. Dolayısıyla halifelik makamı, din işleri ile beraber İslâm esaslarına dayandırılmak şartıyla dünya işlerini yürütmeyi de bünyesinde barındırmaktadır.²

¹ Bkz., Musevî, Abdülhüseyn Şerefuddin, *el-Muracaât*, çev: S. Sonay, Adana tz., 6; Ahmed Emin, *Fecru'l-İslâm*, Beyrut 1975, 252; Hitti, Philip K., *İslâm Tarihi*, I-II, çev: Salih Tuğ, İstanbul 1989, I, 388; Doğan, İsa, “Zeydiye Mezhebi”, *On Dokuz Mayıs ÜFD*, III, (1989), 99; Avni, İlhan, “İmâmet Nazariyesinde Seçim ve Nass Münakaşası”, *Dokuz Eylül İFD*, I, (1983), 137-147, 138

² Bkz., Mâverdi, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb (450/1058), *el-Ahkâmu's-Sultâniyye ve'l-Vilâyeti'd-Diniyye*, Mısır 1973, 5; Kalkaşendî, Ahmed b. Abdillâh (820 / 1417), *Meâsiru'l-İnâfe fi Meâlimi'l-Hilâfe*, thk: Abdussettâr Ahmed Ferrâc, Âlemu'l-Kutub, I. Bsk., Beyrut 2006, 13-15; Zuhaylî, Vehbe, *Nizâmu'l-İslâm*, Beyrut 1993, 170; Neccâr, *el-Hulefâu'r-Râşidûn*, Beyrut 1990, 5-6; Kutluay, Yaşar, *Tarihte ve Günümüzde İslam Mezhepleri*, Ankara 1968, 27. Hilâfet konusunda özel bir çalışma olarak bkz., Abdurrâzık, Ali, *el-İslâm ve Ahvâlu'l-Hukm -Bahsun fi'l-Hilâfeti ve'l-Hukûmeti fi'l-İslâm-*, Dâru'l-Meârif, III. Bsk., Tunus 2001; Sünnî hilâfet teorisi için bkz., Gibb, Hamilton A. R., *İslam Medeniyeti Üzerine Araştırmalar*, çev: Komisyon, Endülüs Yay., İstanbul 1991, 157-182

İmâmet fer'i bir mesele³ olmasına karşın, Abbâsî Devleti döneminde ilk kez Şîi ulemâ tarafından inanç konuları arasına sokulmuştur. Sonra da kelamcılar bu konuda birçok söz söylemişler ve cedel mevzuu haline getirmişlerdir.⁴

Şiiliği anlayabilmek için Şîi imâmet nazariyesini çok iyi bilmek gerekmektedir. İmâmet, Şîi düşüncesinin eksenini mesâbesindedir.⁵ Çünkü Şîa, neredeyse inançlarının tamamının esasına 'hilâfet'i yerleştirmiştir.⁶

Şîa'da imâmet ve hilâfetin birbirinden ayrıldığını söyleyenler⁷ olmasına rağmen, birçok Şîi müellif buna karşı çıkmaktadır. Bunlardan biri olan Gölpinarlı, "Bu böyle kabul edilirse, imâmın vazifesi nedir? İnsanların gönüllerine hâkim olmak, sevgilerine mazhar bulunmaktan, ileri ne vazifesi vardır? İmâm manevî âlemi mi idare eder? Halife zulmettiği, yanlış hükme vardığı, yanıldığı zaman

³ Bkz., Âmidî, Seyfuddin (631 / 1233), *el-İmâmetu min Ebkârî'l-Efkâr fî Usûlu'd-Dîn*, thk: Muhammed Zübeydî, Beyrut 1992, 62

⁴ Hudârî, M. Bek, *ed-Devletü'l-Ümeviyye*, I-II, Beyrut 1995, I, 171; Neccâr, 22; Câbirî, Hilâfet meselesinin kurumsallaştırılmasının ancak Şâfiî ile başladığını söylemektedir. Bkz., Câbirî, Muhammed Âbid, *Arab Aklının Oluşumu (Tekvînu'l-Akli'l-Arabî)*, çev: İbrahim Akbaba, İz Yay. İstanbul 1997, 149

⁵ Bkz., Fazlurrahman, *İslam*, çev: M. Dağ, M. Aydın, Ankara 1992, 242; Onat, Hasan, "Şîi İmamet Nazariyesi", *AÜFD*, XXX, (1992), 92-111, 110; ayrıca bkz., Atalan, Mehmet, *Şiiliğin Farklılaşma Sürecinde Cafer es-Sâdik'ın Yeri*, Araştırma Yay., Ankara 2005, 33-38; Aydınlı, Osman, *Mu'tezilî İmâmet Düşüncesinde Farklılaşma Süreci*, Araştırma Yay., Ankara 2003, 31-36

⁶ Bkz., Ahmed Emîn, 271; ayrıca bkz., Dabaşî, Hamid, *İslâm'da Otorite*, çev: Süleyman E. Gündüz, İnsan Yay., İstanbul 1995, 154-155; Arkoun, Muhammed, "İslâmî Düşünce Otorite Kavramı: Lâ Hükme İllâ lillah", *İslâm'da Siyaset Düşüncesi*, çev: Kâzım Güleçyüz, İnsan Yay., İstanbul 1995, 47-73

⁷ Bkz., Ali Şeriatî, *Ali Şiası Safevî Şiası*, çev: Feyzullah Artinli, Yöneliş Yay., II. Bsk., İstanbul 1990, 80-81; Tavil, Muhammed Emîn Çâlib, *Târîhu'l-Aleviyyin*, Lazkiye 1924, 17; Akbulut, Ahmet, *Sahabe Devri Siyasî Hadiselerin Kelami Problemlere Etkileri*, Birleşik Yay., Ankara 1992, 104; Onat, "İmamet Nazariyesi", 89

*imâm seyirci mi kalacak? O halde Hz. Ali'nin hilâfet hakkındaki iddialarını bir yana bırakalım, İmâm Hüseyin niçin Yezîd'e karşı durdu, neden ve niçin canını feda etti?"*⁸ diyerek bu görüşe şiddetle karşı çıkmakta ve kabul edilebilir gerekçeler sıralamaktadır.

Şîa, imâmetin dinin asıllarından biri olduğuna ve imanın onsuz tamam olamayacağını savunmaktadır.⁹ Bu konuda taklit caiz değildir. Tıpkı Tevhid ve Nübüvvet'te olduğu gibi bunda da araştırmak mecburidir. Her asırda Nebi'nin, insanları irşat edecek, hidayetine vesile olacak, onların her iki dünyada da saadet ve iyiliğini yerine getirme görevinden mesul olacak bir imâmın bulunması şarttır.¹⁰

Şîa'ya göre imâmet, Nübüvvetin devamıdır.¹¹ İmâmet de Nübüvvet gibi Allah'ın lütfudur. Nasıl ki Allah kullarından istediğini Nübüvvet ve Risâlet için seçer, mucizelerle desteklerse, aynı şekilde imâmet için de dilediğini seçer ve peygambere bunu belirtmesini emreder.¹² İmâmı kabul ve ona itaatin, imandan bir cüz telakki edilmesinin¹³ tabî bir neticesi olarak, imâmın bazı özel

⁸ Gölpınarlı, Abdulkaki, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şîlik*, İstanbul 1987, 309

⁹ Bkz., Nu'mân, Sâdık Şayf, *el-Hilâfetu'l-İslâmiyye ve Kadiyyetu'l-Hükmi bimâ Enzelellah*, Dâru'l-İslâm, I. Bsk., Kahire 2004, 41; Âmir en-Neccâr, *fi Mezâhibi'l-İslâmiyyîn -el-Havâric, el-İbâdiye, eş-Şîa-*, el-Hayâtu'l-Mısriyyetu'l-Âmme li'l-Kitâb, yer yok 2005, 423; Ebu Nuaym, el-Esbehâni (430 / 1038), *Kitâbu'l-İmâme ve'r-Reddi ala'r-Râfida*, thk., tlk., thr: Ali b. Muhammed b. Nâsır el-Fukeyhî, Mektebu'l-Ulûm ve'l-Hikem, IV. Bsk., Medine 2004, (takdîm), 25

¹⁰ Muzaffer, Muhammed Rızâ, *Akâidu'l-İmâmiye*, Beyrut 1988, 89

¹¹ Bkz., Muzaffer, *Akâid*, 90; Gölpınarlı, *Şîlik*, 307. Devlet iktidarının kaynağı ve meşruiyeti konusunda ayrıca bkz., Akyüz, Vecdi, *Hilâfetin Saltanata Dönüşmesi -Emevîlerin Kuruluş Devrinde İslâm Kamu Hukuku-*, Dergâh Yay., İstanbul 1991, 69-79

¹² Kâşifu'l-Ğitâ, Muhammed el-Hüseyin, *Aslu's-Şîa ve Usûluhâ*, Beyrut 1993, 61; Muzaffer, *Akâid*, 90

¹³ Ahmed Emîn, 271; Muzaffer, *Akâid*, 89, 93; Abdulhamid, İrfan, *İslâm'da İtikâdi Mezhepler ve Akâid Esasları*, çev: M. Saim Yeprem, İstanbul 1981, 16

sıfatları taşıması gerektiği gündeme getirilmiştir. İmâmın Resulullah dışındaki Peygamberlerden üstün olması, ona vahiy gelmesi, değişik mucizeler göstermesi, kâinatın onların heybet ve kudretlerinin şiddetinden titremesi, ne zaman öleceklerini bilmeleri, onlara meleklerin itaat etmesi¹⁴ gibi bir takım özellikler Şia'nın bazı kollarında ve İmâmiye'nin avam kesiminde oldukça revaçtadır.

İmâmiye ulemâsının, imâmlara bu tür aşırılıkların atfedilmesini onayladıklarını söylemek zordur. Ancak yine de, "O, bir şeye yönelir ve onu hakkıyla bilmek isterse, Allah'ın ona ilkâ ettiği ilham yoluyla bilir."¹⁵ şeklindeki anlayışları, bu konuda bakış açılarını göstermesi bakımından kayda değer görmekteyiz.

Şia'ya göre imâmların emri Allah'ın emri, nehiyleri Allah'ın nehyi, onlara itaat veya isyan, Allah'a itaat veya isyan, onların sevgisi veya düşmanlığı Allah'ın sevgisi veya düşmanlığıdır.¹⁶ Bu gibi görüşler aşırı olarak görünse de Şia'nın usûlünden kaynaklanan doğal sonuçlardır. Zira Şia'da imâmı tayin mercî, yukarıda da geçtiği üzere Allah'tır. Yani Allah-Peygamber arasında nasıl bir münasebet varsa, Allah-İmâm arasında da tıpkı öyle bir münasebet vardır.

Şii fırkaların imâmların isimleri ve sayısında kesin bir görüş birliği içinde olduklarını söylemek zordur. Zaten

¹⁴ İmâmlara atfedilen aşırılıklar için bkz., Eşarî, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail (324 / 936), *Makalâtu'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu'l-Musallîn*, İstanbul 1928, 45; Dehlevî, Ebu Abdilazîz Ahmed b. Abdîrahîm, *Muhtasar et-Tuhfetu'l-İsnâ Aşeriyya*, Arp. çev: Muhammed b. Muhyiddin b. Ömer el-Eslemî, thk: Muhibuddîn el-Hatîb, Mısır 1373, 11-126; Ali Şeriatî, *Ali Şiast*, 142-154; Zahir, İhsan İlâhî, *Şia'nın Kur'an İmamet ve Takiyye Anlayışı*, çev: S. Hizmetli-H. Onat, Ankara 1984, 57-67; Keskin, 140

¹⁵ Muzaffer, *Akâid*, 91; imâmların ilmi hakkında bkz., Eşarî, 47

¹⁶ Muzaffer, *Akâid*, 93

bu fırkaların ana Şîi kitlelerinden ayrılmalarındaki temel sebep de bu farklılıklar olmuştur. İmâmiye Şiası, kendilerinde imâm sıfatı olan, şeriatın hükümleri hususunda kendilerine başvurulacak, nassla tayin edilen imâmların sayısının on iki olduğuna inanır.¹⁷ Şîa bu görüşünü, “*Bu din hepsinin Kureyşli olduğu on iki halife süresince, aziz ve güçlü olarak kalacaktır.*” şeklindeki hadisle¹⁸ ve bununla paralellik arz eden, literatürlerindeki birçok rivâyetle desteklemektedirler.¹⁹

İmâmet makamında aynı anda iki imâm olması ancak birinin nâlık (imâmlığını ikrar eden), öbürünün

¹⁷ Kummî, Ebu Cafer Muhammed b. Ali b. Babeveyh (301 / 913), *Risâletü'l-İ'tikadi'l-İmâmiyye (Şîi İmâmiyye'nin İnanç Esasları)*, çev: E. Ruhi Fıglalı, Ankara 1978, 115; Kâşifu'l-Ġitâ, 61; Muzaffer, *Akâid*, 99

¹⁸ Buhâri, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail (256 / 870), *Sahîh*, I-VII, Çağrı Yay., II. Bsk., İst 1992, Ahkâm 51; Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc (261 / 874), *Sahîh*, I-III, thk., tsh., tlk: M. Fuâd Abdalbâkî, Çağrı Yay., II. Bsk., İstanbul 1992, İmâret 9; Ebu Dâvud, Süleyman b. Eşas b. İshâk b. Beşir b. Şeddâd b. Amr b. İmrân el-Ezdî (275 / 888), *Sünen*, I-V, thk., hşy., şrh: Bedreddin Çetiner, Çağrı Yay., II. Bsk., İstanbul 1992, Mehdi 1; Tirmizî, Ebu İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre b. Musâ b. ed-Dahhâk (279 / 892), *Sünen*, I-V, thk., şrh: Ahmed Muhammed Şakir, Çağrı Yay., II. Bsk., İstanbul 1992, Fiten 46

¹⁹ Rivâyetler için bkz., Antâkî, Muhammed Merî' el-Emin, *Limâzâ Ahtartu Mezhebe's-Şîa*, Müessesetu'l-A'lemi'l-Matbûât, Beyrut tz., 167-182. İmâmiye Şiasına göre imâmlar;

1-Ebu'l-Hasan Ali b. Ebî Tâlib el-Murtazâ (40 / 660)

2-Ebu Muhammed el-Hasan b. Ali ez-Zekî (50 / 670)

3-Ebu Abdillâh Hüseyn b. Ali (61 / 680)

4-Ebu Muhammed Ali b. Hüseyn Zeyne'l-Âbidîn (95 / 713)

5-Ebu Cafer Muhammed b. Ali el-Bâkır (114 / 732)

6-Ebu Abdillâh Cafer b. Muhammed es-Sâdık (148 / 765)

7-Ebu İbrahim Musâ b. Cafer el-Kâzım (183 / 799)

8-Ebu'l-Hasan Ali b. Musâ er-Rızâ (203 / 818)

9-Ebu Cafer Muhammed b. Ali el-Cevvâd (220 / 835)

10-Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Hâdî (254 / 868)

11-Ebu Muhammed Hasan b. Ali el-Askerî (260 / 873)

12-Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Hasan el-Mehdî (?) olmak üzere toplam on iki isimden müteşekkildir. Bkz., Kummî, 115; Muzaffer, *Akâid*, 100; Hasenî, Abdurrezzâk, *Ta'rifu's-Şîa*, Suriye 1933, 22-23; Fıglalı, E. Ruhi, *İmâmiyye Şiası*, İstanbul 1984, 160

sâmit (imâmlığını ikrar etmeyen) olması durumunda mümkün olabilir.²⁰ Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'den sonra imâmetin kardeşten kardeşe geçmesi de caiz değildir.²¹

1. İmâmetin Gerekliği

İslâm mezheplerinin ekserisi (Ehl-i Sünnet, Mürcie, Şia, Mutezile, bir kısmı ve Necedât kolu dışındaki Hâricîler) imâmetin gerekli bir farz olduğu hususunda ittifak halindedirler. Eşarîlerin çoğunluğu ve Mutezile onun şeran vacib olduğunu, çünkü imâmın şer'î işleri yerine getirmekle görevli olduğunu söylerken, İmâmiye Şiası imâmetin aklen vacip olduğu görüşündedir. Zira zulmü ortadan kaldıracak, insanlar arasındaki çekişme ve düşmanlığı kesecek bir lidere ihtiyaç vardır. Aklen mi yoksa şeran mı vacip olduğu hususunda ihtilaf olduğu gibi, vucubiyetin Allah'a mı yoksa insanlar üzerine mi olduğu konusunda da tartışma vardır. Ehl-i Sünnet, Eşarîler, Mutezile'nin büyük bir kısmı halka vacip olduğunu söylemişlerdir.²²

2. Halifenin Şartları

Halifede başka bir deyişle imâmda bulunması gereken bazı şartlar vardır. Bu şartları üzerinde ittifak edilmiş ve üzerinde ittifak edilmemiş şartlar olmak üzere iki kısma ayırmak mümkündür.

²⁰ Bağdâdî, Ebu Mansûr Abdulkâhîr b. Tâhîr et-Temimî (429 / 1037), *Usûlu'd-Dîn*, İstanbul 1928, 274

²¹ Nevbahtî, Ebu Muhammed Hasan b. Musâ (300 / 912), *Fıraku's-Şia*, İstanbul 1931, 58

²² Bu tartışmalar için bkz., Bağdâdî, *Usûl*, 271; Kalkaşendî, 22-23; Âmidî, Seyfuddîn (631 / 1233), *Gayetu'l-Merâm fi İlmi Kelâm*, thk: M. Mahmûd Abdullatif, Kahire 1971, thk: H. Mahmûd Abdullatif, Kahire 1971, 364; *el-İmâme*, 71; Tûsî, Nâsiruddîn, *Risâle-i İmâmet*, Tahran 1335, 21; Dehlevî, 128; Hasenî, 21; Zuhaylî, 171-180; Nu'mân, 15-61; Keskin, Halife, *Kendi Kaynakları Işığında Şia İnanç Esasları*, Beyan Yay., İstanbul 2000, 133

2.1. Üzerinde İttifak Edilmiş Şartlar:

- 1-Müslüman, hür, erkek, yetişkin, akıllı olmak,²³
- 2-Adalet ve vera,²⁴
- 3-Yeni olay ve durumlar karşısında ictihad yapabilecek kadar ilim sahibi olmak,²⁵
- 4-İdarî, askerî ve siyasî keskin bir zekâyâ ve basirete sahip olmak,²⁶
- 5-Görevlerini hakkıyla yerine getirebilmesi için kuvvetli şahsî özelliklere (cesaret, cömertlik, çalışkanlık gibi) sahip olmak,²⁷
- 6-Fiziksel yeterlilik; göz, kulak ve lisanın sağlıklı olması, azalarında eksiklik olmaması.²⁸

2.2. Üzerinde İttifak Edilmemiş Şartlar:

- 1-Nass,
- 2-Kureyşlilik,²⁹
- 3-Hâşimî olması,³⁰
- 4-Bütün dinî meseleleri biliyor olması,³¹

²³ Âmidî, *el-İmâme*, 177-178; Zuhaylî, 199

²⁴ Bağdâdî, *Usûl*, 277; Mâverdi, 6; Âmidî, *el-İmâme*, 176-177; Şerîf Radî, Ebu'l-Hasan Muhammed b. el-Hüseyn b. Musa el-Musevî (406 / 1015), *Nehcü'l-Belağa*, şrh: Muhammed Abduh, I-IV, Beyrut 1993, III, 303; Zuhaylî, 200

²⁵ Bakillânî, Ebu Bekr Muhammed b. et-Tayyîb (403 / 1012), *et-Temhid fi'r-Reddi ala'l-Mülhideti'l-Muattıla ve'r-Râfıza ve'l-Havâric ve'l-Mu'tezile*, tlk: M. el-Hudeyrî-M. Abdulhâdî, Kahire 1974, 181; Bağdâdî, *Usûl*, 277; Mâverdi, 6; Âmidî, *el-İmâme*, 177; Tûsî, 21; Zuhaylî, 200

²⁶ Bkz., Bakillânî, 181-182; Bağdâdî, *Usûl*, 277; Mâverdi, 6; Âmidî, *el-İmâme*, 176; Zuhaylî, 200

²⁷ Bakillânî, 182; Bağdâdî, *Usûl*, 277; Âmidî, *el-İmâme*, 177; Tûsî, 21; Zuhaylî, 200

²⁸ Bkz., Mâverdi, 6; Kalkaşendî, 23-25; Âmidî, *el-İmâme*, 177; Zuhaylî, 202

²⁹ Eşarî, 2; Bağdâdî, *Usûl*, 277; Kalkaşendî, 26; Âmidî, *el-İmâme*, 178; Zuhaylî, 203

³⁰ Bağdâdî, *Usûl*, 277; Âmidî, *el-İmâme*, 182; Ğayetu'l-Merâm, 384

³¹ Âmidî, *el-İmâme*, 178

5-Raiyetinin en faziletlisi olması,³²

6-Şia'nın aşırılarına göre; mucize gösteriyor olması,³³

7-İsmet,³⁴

8-Yaratılışça Allah'a en yakın, sevap kazanmaya en çok istihkakı bulunan kişi olması,³⁵

9-Zamanın tek imâmı olması.³⁶

Dikkat edilecek olursa üzerinde ittifak edilmemiş şartlar, daha çok hakkında nass vârid olan zatın nassa liyakatini ispatlamak ve muhalif adayların hilâfetini iptal etmek amacına yönelik olduğu görülecektir.

Biz burada bütün bu şartları tek tek ele alıp inceleme durumunda olmamakla beraber, önemine ve sık sık Şia'nın delil olarak ileri sürmesine binâen neseb, ismet ve fazilet şartlarına değinmenin yerinde olacağı kanısındayız.

2.2.1. Neseb Şartı:

Hâriciler dışındaki hemen hemen diğer bütün İslâm mezhepleri halifenin Kureyş'ten olacağını söylemişler ancak Kureyş'in hangi kolundan olacağı hususunda ihtilafa düşmüşlerdir. Sadece Kureyş'ten olmasını kâfi görenlerin yanında, bunu sadece Abbâs b. Abdilmuttalib evlâdına, Ali b. Ebî Tâlib veya Cafer b. Ebî Tâlib evlâdına münhasır kılanlar da vardır.³⁷

³² Âmidî, *el-İmâme*, 185; Tûsî, 21; Muzaffer, *Akâid*, 91

³³ Âmidî, *el-İmâme*, 187; Tûsî, 22

³⁴ Kummî, 113; Âmidî, *el-İmâme*, 188; Tûsî, 20; Antâkî, 66; Muzaffer, *Akâid*, 91

³⁵ Tûsî, 22

³⁶ Tûsî, 22

³⁷ Bkz., Eşarî, 2; Bağdâdî, *Usûl*, 275-276; İbn Teymiye, Ebu'l-Hasan Ahmed b. Abdilhalîm (728 / 1328), *Minhâcu's-Sünne fî Nakdi Kelâmi's-Şia ve'l-Kaderiyye*, I-IV, Bulak 1321, I, 136

Nübüvvet devrinde vazife almış zatların nesepleri incelendiği zaman bunların tayini mevzuunda herhangi bir kavmi şart aranmadığı ortaya çıkmaktadır.³⁸ Bir işin başına getirilecek şahısta aranan temel şart, işin mükemmel olarak yapılmasını sağlayacak ehliyete sahip olmasıdır. Bazı muhitlerde neseplere unsur vazifenin ifâsını kolaylaştıran âmillerden birisi olarak geçerli sayılsa dahi bunu mutlak şart saymaya ve umumileştirmeye imkân yoktur.³⁹

2.2.2. Masumiyet Şartı:⁴⁰

İmâmiye Şiası dışında, masumiyet (ismet) şartını Zeydiyye de dâhil olmak üzere diğer İslâm mezhepleri şart koşmamışlardır.⁴¹ İmâmiye'ye göre imâmlar masum yani her türlü lekeden temizlenmiş olmalıdırlar. İster küçük, ister büyük olsun hiç günah işlememeleri, hata ve nisyandan korunmuş olmaları gerekir. Kendilerine emrettiği hususlarda Allah'a karşı gelemezler kendilerine emredilenleri yerine getirirler. Bir diğer husus da onların günahsızlıklarını (ismet) inkâr eden bir kimsenin onları tanımadığıdır.⁴² Çünkü imâm ilâhî hükümleri korumaya, ümmeti idare etmeye memurdur. Nefsine uyar haksızlıkta bulunursa, sorulara cevap vermekte acze düşerse; zulmeder, hükümde yanılırsa varlığının amacı abes olur.⁴³ Ayrıca nasıl ki, Nebî (sav) için ismet gerekliyse, imâm içinde aynı gereklilik söz konusudur. Şayet imâm masum

³⁸ Hatipoğlu, M. Said, "İslâm'da İlk Siyasi Kavmiyetçilik Hilafetin Kureyşliliği", *AÜFD*, XXIII, (1978), 121-213, 146

³⁹ Hatipoğlu, 141

⁴⁰ Bkz., Âmir en-Neccâr, 464-472; Nu'mân, 46-48; Keskin, 135-138

⁴¹ Bağdâdî, Ebu Mansûr Abdulkâhîr b. Tâhîr et-Temîmî (429 / 1037), *Mezhepler Arasındaki Farklar (el-Fark beyne'l-Fırâk)*, çev: E. Ruhi Fırlah, TDV Yay., Ankara 1991, 276; *Usûl*, 278; İbn Teymiye, I, 228; Abdulhamid, 43

⁴² Kummi, 113; Tûsî, 20; Muzaffer, *Akâid*, 91; Antâkî, 66

⁴³ Gölpınarlı, *Şiilik*, 308-309

olmazsa, kendisi için hata ve nisyan caiz olursa, vazifesi olan şeriatın hıfzı görevini yerine getiremez.⁴⁴ Böylece sonuçta imâm başka birine muhtaç olur, o da diğerine... şeklinde bir teselsülü gerektirir ki, bu da muhalidir.⁴⁵

Şîa'ya göre bu ve kendilerince daha başka birçok nedenlerden dolayı, imâmın masum olması gerekmektedir. Şîa bu şartı Hz. Ali'nin hilâfetinin ispatında fütursuzca kullanmış, Hz. Ali'nin masum olduğuna dair sahih ve mantıklı hiçbir delil yokken,⁴⁶ “*Ali masumdur, diğerleri masum değildir, o halde Ali'den başkası hilâfete layık değildir*” şeklinde bir çıkarıma takılıp kalmıştır.

Şîa, imâmın masumiyeti inancından dolayı bir takım çıkmazlara da girmiştir. Hz. Ali'nin Ebu Bekr, Ömer ve Osman'a beyatında olduğu gibi, Hz. Hasan'ın Muâviye'ye beyat etmesi, Şîa'nın yorumlamakta sıkıntı çektiği hususlardır. Çünkü Şîa'ya göre Hz. Ali de Hz. Hasan da masumdurlar. Şîa tarafından gâsıp addedilen ilk üç halifeye ve Muâviye'ye hatadan korunmuş birilerinin beyat etmesinden dolayı hilâfetleri Şîa'nın rağmına sahih olmaktadır. Şîa, bu çıkmazdan kurtulmak için başka bir inancı (takiyye) devreye sokarak, tutarlı olmaya çalışmıştır.

⁴⁴ Eşarî, 46; İbn Teymiye, II, 270-272; Muzaffer, *Akâid*, 77-78; Antâki, 66

⁴⁵ Tûsî, 20; Dehlevî, 134

⁴⁶ Hz. Ali'den ümmühâtu'l-evlâd hususunda, “Benim ve Ömer'in görüşü onların satılamayacağı hususunda birleşmişti. Şimdi ise onların satılabileceğini düşünüyorum.” dediği rivayet edilmiştir (bkz., Beyhâkî, Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali (458 / 1066), *es-Sünenu'l-Kübrâ*, I-X, Beyrut 1300, X, 343) ki bu da onun masum olmadığını gösterir. Şüphesiz iki durumdan birinde hatalı, diğerinde isabetliydi. Masumiyet tartışması için ayrıca bkz., Âmidî, *el-İmâme*, 188-196

2.2.3. Fazilet Şartı:

Şîa, imâmın içinde bulunduğu asrın şecaat, cömertlik, iffet, doğruluk, adalet, tedbir, akıl, hikmet ve ahlak gibi kemâl sıfatlarda insanların en faziletlisi olması gerektiği görüşündedir.⁴⁷ Diğer mezheplerin ise bu konuda tam bir görüş birliği içinde olduklarını söylemek güçtür. Bir kısmı hilâfette bu şartı kabul ederken,⁴⁸ bir kısmı da bunu hilâfetin şartlarından saymamaktadır.⁴⁹

Bu konuda Zeydiye, daha uzlaşmacı bir nazariye ortaya atmıştır. Bu nazariyeye göre; efdal mevcut olsa dahi, bazı maslahatlardan dolayı mefdulun hilâfeti caizdir. Netice itibariyle de Hz. Ali efdal idi, bununla beraber ilk üç halifenin de hilâfeti sahihtir.⁵⁰

Hilâfette fazilet şartı Şîa'yı, Hz. Ali'nin ashabın en faziletlisi olduğu iddiasına, diğer mezhepleri de Hz. Ebu Bekr'in, döneminin en faziletlisi olduğunu ispat gayretine düşürmüştür. İslâm'ın, "işî ehline verin" düsturu, maalesef her iki tarafça da, "işî en faziletlisine verin" şeklinde telakki edilmiş, bir işe ehil olmakla, kişide bulunan fazilet hep birbirine karıştırılmıştır. Bundan dolayıdır ki, ayetler mevcut manasından çarpıtılmış, sahih fazilet hadisleriyle yetinilmeyerek, bunlara yenileri eklenmiş, yeni tarihî hâdiseler imâl edilmiştir.⁵¹

⁴⁷ Muzaffer, *Akâid*, 141

⁴⁸ Bkz., Bağdâdî, *Usûl*, 293-294; Âmidî, *Ğayetü'l-Merâm*, 391; Hizmetli, Sabri, "Kitâbu'l-Osmaniyye'ye Göre Câhız'ın İmâmet Anlayışı", *AÜİFD*, XXVI, (1983), 681-726, 716

⁴⁹ Bkz., Dehlevî, 135

⁵⁰ Nevbahtî, 8; Şehristânî, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdilkerîm (548 / 1153), *el-Milel ve'n-Nihal*, I-II, thk: Muhammed Abdulkâdir el-Fâdîlî, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 2002, I, 124; Fıglalı, E. Ruhi, *Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri*, Ankara 1991, 123, 127; Kutluay, Yaşar, *İslâm ve Yahudi Mezhepleri*, Ankara 1965, 103; Hilmî, Mustafa, *Nizâmu'l-Hilâfeti fi'l-Fikri'l-İslâmî*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2004, 211-212

⁵¹ Bkz., Âmidî, *el-İmâme*, 104-112; Suyûtî, Ebu'l-Fadl Abdurrahman b.

II. Halifenin Seçimi

İmâmet (hilâfet) fırkalar arası farklılıkların temelini oluşturduğu gibi, halifenin seçimi de imâmet meselesinin daima hareket noktası ve cevherini oluşturmuştur. Halifenin seçilmesi hususunda Kur'an'da ve sahih sünnette Müslümanların uyması gereken açık bir kural yer almakla beraber yönetim prensibinin olarak şûra gibi genel kaideler mevcuttur.⁵² Bundan dolayıdır ki, halifenin nasıl seçileceği hususunda mezhepler ihtilafa düşmüşlerdir. Ehl-i Sünnet, Mutezile, Havâric, Neccâriyye, Zeydiye'den Süleymaniye ve Betriyye, halifenin ümmetin ihtiyarıyla (seçimiyle) sübutunu kabul ederken, Şii tâifelerinin geriye kalan tamamı, imâmın ancak Allah tarafından Resulünün diliyle izhar edeceği bir nassla sübut bulacağı görüşünü savunmuşlardır.⁵³

Her ne kadar, bazı araştırmacılar halifenin tayin yolları hakkında değişik yöntemler sunmakta iseler de⁵⁴ temelde mezhepler, her ne surette olursa olsun bir seçim ve mutlak surette nass olmak üzere iki ana yöntem etrafında toplanmışlardır. Bütün tartışmalar da bu iki şekil etrafında yoğunlaşmış görünmektedir.

Şii'ler hiçbir zaman hilâfetin intihabla olmasını kabul etmemişlerdir.⁵⁵ Şia'da imâmet ancak Allah'tan gelen,

Ebi Bekr (911 / 1505), *Zeylu'l-Lealli'l-Masnûa fi Ahâdisi'l-Mevdua*, Lucknow 1303, 57 vd., Antâki, 183-212; Gölpinarlı, Abdalbaki, *Sosyal Açıldan İslam Tarihi*, İstanbul 1991, 187

⁵² Bkz., Hudâri, I, 166; Neccâr, 18

⁵³ Bkz., Nevbahtî, 8; Eşârî, 64; Bakillânî, 178-179; Bağdâdî, *Usûl*, 279-280; Ebu Nuaym, (*takdim*), 37-41; Âmidî, *el-İmâme*, 87-88; Nu'mân, 63-67; Hilmî, 162-167

⁵⁴ Bkz., Hudâri, I, 166; Zuhaylî, 180

⁵⁵ Huart, Clément L., "Ali b. Ebi Talib", *İA*, Eskişehir 1997, I, 306-309, 309; Sünnî cepheye ise durum oldukça farklıdır. Fazlurrahman'ın bu konudaki, "*Sünnî İslâm, en azından teoride halifenin seçilmesi ve*

Resulünün lisanı veya kendisinden önceki imâmın sonrakine vasiyet ettiği bir nassla gerçekleşir. Bu hususta hüküm nübüvvetle aynıdır, fark yoktur. İnsanlar için, Allah'ın tayin etmiş olduğu bir şeyde kabul edip etmeme gibi bir tercih hakları da söz konusu değildir.⁵⁶ Şîa'nın hilâfette nass fikri, önce Hz. Peygamber tarafından vasiyet edildiği iddiası ile başlamış, zamanla imâmın en üstün kişi olması gerektiği, imâmın masumiyeti gibi anlayışlarla olgunlaşarak son şeklini almıştır. Ancak ne var ki, nass hususunda da mezhepler arasında farklı anlayışlar ortaya çıkmıştır. Bir kısmı Resulullah'ın Ali'ye ismen değil, sıfatlarını belirterek vasiyet ettiğini söylerken,⁵⁷ bazıları da nassın Hz. Ali'ye ne ismen ne de sıfaten (cel-i hafî) olduğunu, ancak nassın Hz. Ebu Bekr için söz konusu olduğunu iddia etmişlerdir.⁵⁸ Hilâfette nass fikrini ilk ortaya atananın İbn Sebe olduğu da iddia edilmiştir.⁵⁹ Ancak Şîa'nın her fikrini İbn Sebe'ye bağlayan anlayışın bir uzantısı olarak değerlendirdiğimiz bu görüşün herhangi bir temelinden bahsetmek mümkün değildir. Câbirî ise imâmet teorisine vasiyet, vasi, mehdî, gaybet ve ricat gibi fikirlerin eklenmesinde Muhtâr es-Sakafî'nin katkısından bahsetmektedir.⁶⁰

Niçin nass olması gerektiğine dair ise Şîa birçok

onun hâkimiyetine itaat etmeye yemin etme (biat) suretiyle halk tarafından mutlak olarak kabul edilmesi gibi iki prensipten asla vazgeçmemiştir." şeklindeki tespiti son derece yerindedir. Bkz., Fazlurrahman, "İslâm ve Siyasî Hareket: Dinin Emrindeki Siyaset", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, VII / 2, (1994), 193-201, 196

⁵⁶ Muzaffer, *Akâid*, 98; Hasenî, 21; Hamideh, A. Tâhâ, *Edebu's-Şîa*, Mısır 1968, 91-92; Gölpınarlı, *Şiilik*, 72

⁵⁷ Zeydiye, imâmın sıfatları ile tanıtılmasını yeterli görmektedir. Bkz., Nu'mân, 64

⁵⁸ Bkz., Nevbahtî, 8; Bağdâdî, *Usûl*, 284-285; İbn Teymiye, I, 134-136

⁵⁹ Bkz., Âmir en-Neccâr, 31

⁶⁰ Bkz., Câbirî, Muhammed Âbid, *İslâm'da Siyasal Akıl*, çev: Vecdi Akyüz, Kitabevi Yay., İstanbul 1997, 549-572

sebepler ileri sürmüştür. Bunlar;

1-İmâmın masum, raiyetinin en faziletlisi, din işle-
rinin tamamını bilen biri olması gerekir. Bunlar seçimle
bilinemez,⁶¹

2-Başkaları tarafından seçilenlerin, onların işlerin-
de tasarruf hakkı olamaz,⁶²

3-İşin seçime bırakılması ihtilaf ve fitneye yol açar
çünkü insanların görüşleri farklı farklıdır,⁶³

4-İnsanın kendisinden yukarı olan birini, görev-
lendirmesi mümkün değildir. Ancak bunu görevlendi-
rilen üstün olan biri yapabilir,⁶⁴

5-İmâm, Allah'ın ve Resulünün halifesidir. Şayet
ümme seçerse Allah'ın ve Resulünün halifesi olamaz,⁶⁵

6-Şayet seçimle imâmet sübut bulursa, bu bazı
zamanların imâmsız geçmesine yol açar,⁶⁶

7-İmâmet umumî bir idaredir. Şayet seçimle ispatı
mümkün olursa, Nübüvvetin de seçimle sübutu caiz
olur,⁶⁷

8-İmâmet, dinin önemli rükünlerinden biridir.
Nassla tespiti gerekir, ihtiyarla değil,⁶⁸

9-Nebî (sav)'in ümmetinin bir imâma olan ihtiyacı-
nı bilmemesi mümkün değildir. İhtiyacını bildiği halde,

⁶¹ Âmidî, *el-İmâme*, 94; Gölpınarlı, *Şülik*, 72; Zuhaylî, 185

⁶² Âmidî, *el-İmâme*, 95

⁶³ Âmidî, *el-İmâme*, 95; Muzaffer Muhammed Rızâ, *es-Sakîfe*, Beyrut
1993, 30; Zuhaylî, 85

⁶⁴ Âmidî, *el-İmâme*, 95; Ğayetu'l-Merâm, 376

⁶⁵ Âmidî, *el-İmâme*, 96; Gölpınarlı, *Şülik*, 72; Zuhaylî, 185

⁶⁶ Âmidî, *el-İmâme*, 96

⁶⁷ Âmidî, *el-İmâme*, 96

⁶⁸ Âmidî, *el-İmâme*, 96; Zuhaylî, 184; İnayet, Hamid, *Çağdaş İslâmî
Siyasi Düşünce*, çev: Y. Ziya, İstanbul 1988, 20

birini tayin etmemesi de mümkün değildir,⁶⁹

10-Allah, “*Dininizi bu gün kemâle erdirdim.*”⁷⁰ demektedir. Buna göre dine mütealîk olan her şeyin kemâle erdirilmiş olması gerekir. İmâmet de dine mütealîk önemli bir iştir. Dolayısıyla imâmetin de kemâle erdirilmiş olması gerekir,⁷¹

11-Nebî (sav) Medine’den çıktığında orayı hiçbir zaman halifesiz bırakmamıştır. Vefatından sonra da bırakması mümkün değildir,⁷²

12-İmâmın nasbı lütuftur ve her lütuf da Allah’ın üzerine vaciptir. Dolayısıyla imâmın nasbı Allah’a vaciptir,⁷³

13-Son olarak ümmetin imâma olan ihtiyacına deliler, ona nassın da gerektiğine delildir.⁷⁴

1. Hilâfet Tayininde Nass Şartı Arayanlar

1.1. Hz. Ali’nin Hilâfetine Nass Vardır Diyenler

Şîa, halifenin nassla olması gerektiğine dair, bu gerekçelerini sıraladıktan sonra, Hz. Ali’nin hilâfetine nass mesâbesinde addettikleri birçok delil ileri sürmüştür. Bunları; Kur’ân, hadis, tarihî hâdiseler ve akli deliller olmak üzere dört gruba ayırmak mümkündür.

1.1.1. Kur’ân’dan Delilleri:

Kur’ân-ı Kerîm’de, halifenin ondan çıkmasını emrettiği bir aile, kabile ya da grup belirlenmemiştir.

⁶⁹ Âmidî, *el-İmâme*, 97; *Ğayetu’l-Merâm*, 375; Tabatabai, Allame, *Tarihi, Siyasi, İlmî, İrfani ve Ahlakî Boyutlarıyla İslâm’da Şîa*, çev: K. Akaras-A. Kazîmi, İstanbul 1993, 160-162; Muzaffer, *es-Sakîfe*, 25

⁷⁰ 5 / Maide, 3

⁷¹ Âmidî, *el-İmâme*, 97

⁷² Âmidî, *el-İmâme*, 98

⁷³ Zuhaylî, 178, 181

⁷⁴ Musevî, 246; Muzaffer, *es-Sakîfe*, 27

Kur'ân'ın hitabı bütün umum Müslümanlardır.⁷⁵ Şîa, Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'in meşru halifesi olduğunu ispat edebilmek için pek çok ayeti doğrudan doğruya veya dolaylı şekilde delil olarak sunmuştur. Bu açıdan da ayetleri zoraki bir teville tabi tutmuştur.⁷⁶ Bu tevillerin inandırıcı olabilmesi için de Hz. Peygamber'in ağzından bu ayetlerin tevil ve tefsiri mahiyetinde, çeşitli hadisler nakletmişler⁷⁷ veya aynı düşünceden hareketle Kur'ân'ın anlaşılmasında büyük rolü olan esbâb-ı nüzûl bulmakta/imâl etmekte güçlük çekmemişlerdir.

Şiiler Kur'ân'daki bütün meth ve senâ ayetlerinin imâmlar ve onları sevenler hakkında, bütün kötöleme ve azarlama ayetlerinin de imâmların muhalifleri hakkında nazil olduğunu benimseme eğilimindedirler.⁷⁸ Bu bağlamda Şîa'nın Kur'ân'dan delil getirmede pek de zorlanmadıklarını söyleyebiliriz.

Şîa'nın Hz. Ali'nin hilâfetine nass olarak değerlendirdiği ve sık sık delil olarak öne sürmüş olduğu en önemli ayetler şunlardır:

1.1.1.1. Tathir Ayeti:

“...Ey Peygamberin ev halkı, şüphesiz Allah sizden kusuru giderip, sizi tertemiz yapmak ister.”⁷⁹ Şîa'nın bu ayeti delil olarak getirirken yararlandığı rivâyet Ümmü Seleme'den gelmiştir. Rivâyete göre bu ayet indiği zaman evde Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin bulunmaktadır.

⁷⁵ Neccâr, 7

⁷⁶ Sofuoğlu, Cemal, *Şîa'nın Hadîs Anlayışı (Basılmamış Doktora Tezi)*, Ankara 1977, 53; İlhan, “Seçim ve Nass Münakaşası”, 145

⁷⁷ Sofuoğlu, 53

⁷⁸ Hüseyin, Muhammed ez-Zehabi, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, I-III, Kahire 1961, II, 155; Ateş, Ali Osman, *Ehl-i Sünnet ve Şîa'nın Delil Olarak Aldığı Bazı Hadîsler*, Beyan Yay., İstanbul 1996, 60

⁷⁹ 33 / Ahzâb, 33

Resulullah onların üzerine bir örtü örter ve “Allah’ım bunlar benim ehl-i beytimdir. Bunlardan pisliği gider ve bunları kirlerden tertemiz kıl.” der. Ümmü Seleme, “Ey Allah’ın elçisi, ben senin ehl-i beytinden değil miyim?” diye sorunca o, “Sen hayır üzeresin ancak sen Resulullah’ın zevcelerindensin.” diye cevap verir.⁸⁰

Söz konusu ayeti Hz. Ali’nin hilâfetine delil olarak getiren Şîa,⁸¹ bu ayetin Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin’in ayıplardan berî olduklarına, günahlardan korunmuş, yani masumluklarına işaret ettiğini söylemektedir ki, sonuç itibarıyla Ali’nin ve evlâdının imâmeti böylece sabit olmaktadır.⁸²

Şayet ayet, siyak ve sibakıyla okunursa, başka hiçbir karineye ihtiyaç bırakmayacak şekilde Resulullah’ın zevceleriyle alakalı olduğu gayet net bir şekilde anlaşılacaktır. Antâkî, bu gerçeği ters yüz edebilmek için kendince deliller getirmesine⁸³ rağmen mezhebî ön kabulleri yansıtmamasından öte hiçbir tutarlı yanı yoktur.

1.1.1.2. Velayet Ayeti:

“Sizin dostunuz ancak Allah, O’nun Peygamber’i ve namaz kılan, rûku halinde sadaka veren müminlerdir.”⁸⁴

⁸⁰ Tirmizî, *Sünen*, Menâkıb (3870); İmâmiye ve İsmâiliyye İmâmet düşüncesinde Ehl-i Beyt konusunda özel bir çalışma için bkz., Benli, Yusuf, “Şîi Düşüncede Ehl-i Beyt Tasavvurları”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, XVII / 4, (2004), 337-353; Aycan, Şîa’daki Ehl-i Beyt inancının bir benzerinin Emevîler’de de görüldüğünü ancak mezhepler tarihi açısından etkinliklerinin olmaması hasebiyle müellifler tarafından görmezlikten geldiğini söylemektedir. Bkz., Aycan, İrfan, *Saltanata Giden Yolda Muaviye Bin Ebi Süfyan*, Fecr Yay., Ankara 1990, 186

⁸¹ İbn Teymiye, II, 3; Musevî, 37; Muzaffer, *es-Sakîfe*, 61; Antâkî, 53; Âmir en-Neccâr, 521-532

⁸² Antâkî, 59

⁸³ Bkz., Antâkî, 53-55; bu ayetin delil olamayacağı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., İbn Teymiye, III, 2; Dehlevî, 164-169

⁸⁴ 5 / Maide, 55

Şia, bu ayetin Hz. Ali namazda iken bir dilencinin gelerek sadaka istemesi ve onun da rükû halindeyken yüzüğünü vermesi sonucunda nâzil olduğunu iddia etmektedir.⁸⁵ Dolayısıyla da Allah, Muhammed (as) ve Ali'yi kendisiyle beraber velayetine ortak kılmıştır.⁸⁶

İbn Kesîr, rivâyetin senedinin birçok yönden zayıf olduğunu ve ayetin Ali hakkında nâzil olduğu hususunun sahih olmadığını belirtirken⁸⁷ Dehlevî, konuyu daha ayrıntılı bir şekilde ele alarak ayetin kim hakkında nâzil olduğu hususunun münakaşalı olduğunu belirttiikten sonra, “*mevlâ*” kelimesinin sadece “*tasarruf etme*” manasına gelmediğini, birçok manaya geldiğini, ayetin siyakından burada “*nâsır*” (yardımcı) manasına geldiğini söyler ve ayetteki hitabın umumî olduğunu, umumî bir hitabın da belirli zatlara hamledilemeyeceğine işaret eder.⁸⁸

1.1.1.3. Mevedde Ayeti:

“...*Ey Muhammed de ki, 'Ben sizden buna karşı yakınlarla sevgiden başka bir ücret istemem.*”⁸⁹ Şia, bu ayetle Ali, Fâtıma ve onların çocuklarının sevgisinin farz olduğunu, dolayısıyla bu ayetin Ali'nin hilâfetine delalet ettiğini ileri sürmektedir.⁹⁰ Zira 58 / Mücâdele 22'ye⁹¹ göre kendisinden hata sâdır olanlardan mevedde terk edilir. Ali dışındakiler de ittifakla masum değildirler. Öy-

⁸⁵ Musevî, 160-162; Muzaffer, *es-Sakîfe*, 61; Antâkî, 43-53

⁸⁶ Antâkî, 53

⁸⁷ İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kureyşî (774 / 1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XIV, Mısır 1932, VII, 357

⁸⁸ Bkz., Dehlevî, 153-164

⁸⁹ 42 / Şûra, 23

⁹⁰ Dehlevî, 169; Musevî, 37; Antâkî, 74-83

⁹¹ “Allah'a ve Ahiret gününe inanan bir toplumun -babaları, oğulları, kardeşleri veya akrabaları da olsa- Allah'a ve Resûlüne düşman olanlarla dostluk ettiğini görmezsin...”

leyse ondan başka kimse halife olamaz.⁹²

Bir kısım âlimin, söz konusu ayetin Hz. Ali'nin Hz. Fâtıma ile evlenmesinden önce nâzil olduğunu açıklamaları⁹³ bir yana, şayet mana Şîa'nın iddia ettiği gibi olsaydı bu durum, ayetin kastına muhalif bir husus olurdu. Çünkü böyle bir durumda Resulullah, bir iş yapıp sonra karşılığında evlâd ve akrabaları için ücret isteyen, dünyevî makamlar peşinde olan biri konumuna düşerdi. Şayet Nebilerin bu tür gayeleri olsa, onlarla ehl-i dünya arasında fark kalmaz, bi'setten hedeflenen gaye töhmet altında kalırdı. Aynı şekilde bu mana Allah'ın, “*De ki, “Ben sizden bir ücret istersem, o sizin olsun, benim ecrim Allah'a aittir.”*⁹⁴, “*Yoksa sen onlardan ücret istiyorsun da, ağır bir borç altında mı kalıyorlar?*”⁹⁵ “*Oysa sen buna karşılık bir ücret de istemiyorsun.*”⁹⁶ ayetlerine de muhaliftir.⁹⁷

Şîa bu üç ayetin dışında daha birçok ayeti delil olarak serdetmektedir. İbn Abbâs'a atfedilen, “*Ali hakkında 300 ayet inmiştir*” sözü ve Şîa'nın sınırsız kullandığı tevil yöntemleri göz önüne alınacak olursa bu kadar ayete de fazla şaşmamak gerekir kanısındayız.⁹⁸

1.1.2. Hadîsten Getirmiş Oldukları Deliller:

Şîa'nın bu konudaki delillerine geçmeden önce Şîa'nın hadîs anlayışı üzerinde kısaca durmak gerek-

⁹² Antâkî, 83

⁹³ Dehlevî, 170; Zuhaylî, 182

⁹⁴ 34 / Sebe, 47

⁹⁵ 68 / Kalem, 46

⁹⁶ 12 / Yusuf, 104

⁹⁷ Dehlevî, 170

⁹⁸ Bkz., Musevî, 37-53; İlhan, “Seçim ve Nass Münakaşası”, 145; değerlendirmeler için bkz., İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 357-358; Dehlevî, 152-175; Heytemî, Ebu'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Hacer el-Mekkî (974/1567), *es-Sevâik fi'r-Reddi alâ Ehli'l-Bida' ve'z-Zındıka*, tlk: Abdulvehhâb Abdillatif, Mektebetü'l-Kâhire, Kahire tz. (tıpkıbasım: Haznedar Ofset, İstanbul 1984), 87-104; Muzafer, *es-Sakîfe*, 61; Antâkî, 43-109; Âmir en-Neccâr, 573-643

tedir. Şîa, ehl-i Sünnet tarafından gelen hadisleri, kendi imâmları tarafından desteklenmediği sürece itibara almamaktadır.⁹⁹ Şiiler, imâmları tarikiyle gelen ve senedi mevsuk olan masum imâmın yine kendisi gibi bir imâmdan yapmış olduğu, böylece Resulullah ve Cebrail vasıtasıyla da Allah'a ulaşan rivâyetleri aldıklarını iddia etmektedir.¹⁰⁰ Şîa'nın hadis kabulünde klasik Sünnî metodolojisindeki şekliyle bir isnada ihtiyaç duymamasının gerekçesi ise açıktır. Zira Şîi düşünceye göre imâmlar masumdur ve üç veya dört sika kişinin zikrine ihtiyaçları yoktur.¹⁰¹

Şîa, ittifakla ilk hadis vaz'ını başlatan mezhep olmuştur.¹⁰² Kur'ân'da sübut ve delaleti kesin nasslar bulamayan Şîa, görüşlerine meşruiyet kazandırmak için Hz. Peygamber'e isnâd edilen haberler üretmişlerdir.¹⁰³

Şîa'nın vaz' etmiş olduğu hadisleri Hz. Ali ve evlâdının imâmetini ispatlayıcı nitelikte olanlar ve ilk üç halifeyi, bazı sahabileri, Muâviye ile Emevî sülalesini zemmeden hadisler olmak üzere iki kısma ayırmak mümkündür.¹⁰⁴ Bu konuda uydurmalar öyle bir hâle gelmiştir ki artık; “*Ey Ali*” diye başlayan veya “*onun hilâfetinden*” bahseden her hadisin,¹⁰⁵ uydurma olduğu, mevzu hadis bilme kaideleri arasında kendine yer bulmuştur. Muhalifleri zemmeden hadisler hususunda ise, Şîa adetâ çektiği acı

⁹⁹ Kâşifu'l-Ğıtâ, 83

¹⁰⁰ Bkz., Antâkî, 120-121

¹⁰¹ Hilmî, 231

¹⁰² Koçyiğit, Talat, *Hadis Tarihi*, AÜİF Yay., II. Bsk., Ankara 1988, 143; Kandemir, M. Yaşar, *Mevzû Hadisler (Menşei, Tanıma Yolları, Tenkidî)*, DİB Yay., Ankara tz., 32

¹⁰³ Koçyiğit, 109

¹⁰⁴ Accâc, Muhammed Hatîb, *Usûlu'l-Hadis Ulûmuhu ve Mustalâhuhu*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1989, 419; Koçyiğit, 11; Kandemir, 35

¹⁰⁵ Aliyyu'l-Kâri, Ali b. Muhammed b. Sultân (1014 / 1605), *Mevdûâtu'l-Kübrâ*, İstanbul 1308, 95

ve zulümlerin intikamını, Resulullah'a atfettiği uydurmalara almış gibidir.¹⁰⁶

Burada nazar-ı dikkati çeken bir nokta vardır ki o da diğer sahabilere oranla Hz. Ali hakkında her iki ekolde de oldukça bol hadisin varlığıdır.¹⁰⁷ Muhtemelen bunun temelinde psikolojik etmenler yatmaktadır. Emevîlerin Hz. Ali'ye karşı izlemiş olduğu, "*lanetleme*" siyaseti karşısında bir şey yapamamanın verdiği rahatsızlık ulemâyı, Hz. Ali'nin lehinde uydurulmuş olan hadisler karşısında sessiz kalmaya ya da diğer hadislerle gösterilen dakik incelemeleri bu türden fazilet hadislerinde gözardı etmeye, bunlara karşı daha müsamahalı davranmaya sürüklemiştir.

Bizim burada Şîa'nın hadislerden getirmiş olduğu delillerin tamamını serdetmemiz mümkün değildir. Hele bunun için ciltler dolusu kitaplar yazılmış olması bu imkânsızlığı daha da artırmaktadır. Bu yüzden en meşhurları ve Şîi bakışa örnek teşkil edebilecek nitelikte olanlardan bazılarını vermekle iktifa ediyoruz:

1-İbn Ömer'den; "*Nebî (sav) bir gün aramızda otururken, Cibrîl (as) geldi ve dedi ki, "Ey Muhammed, Allah sana selam söylüyor ve diyor ki, O, Nebîlerden senin misakına uymaları konusunda ahd almıştır. Senin vasin olarak da vasilerin efendisi olan Ali b. Ebî Tâlib'i seçmiştir."*

¹⁰⁶ Resulullah (sav)'e atfedilen bir hadiste bunu açık bir şekilde görmekteyiz. Bu rivâyete göre Resulullah, "Ehl-i Beytim benden sonra ümmetimden öldürme, sürgün ve zulümlerle karşılaşacaklardır. Onlara karşı en şiddetlileri de Benî Ümeyye, Benî Muğira ve Benî Mahzûm olacaktır." Heytemî, 211

¹⁰⁷ Bkz., İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî (852 / 1448), *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe*, Mısır 1328, II, 507

¹⁰⁸ Suyûtî, *Zeyl*, 51

2-“Ali'den ne istiyorsunuz? Ali benden ben Ali'denim. O benden sonra bütün müminlerin velisidir.”¹⁰⁹

3-Resulullah, Ali'nin dizine vurarak, “Senin sevgin benim sevgimdir. Benim sevgim de Allah sevgisidir. Sana buğz eden bana buğz etmiş, bana buğz eden de Allah'a buğz etmiş olur.”¹¹⁰

4-Resulullah Fâtıma'ya, “Bil ki Allah yeryüzü halkına ittila etti ve babanı seçti, ikinci kez baktı ve Ali'yi seçti. Sonra bana onu seninle nikâhlamamı ve vasim olarak edinmemi vahyetti.”¹¹¹

5-“İçinizde Ehl-i Beytim, Nuh'un gemisi gibidir. Binen kurtulur, geri kalanlar boğulur.”¹¹²

6-“Yıldızlar gökyüzünün, ehl-i beytim de yeryüzünün emniyetidirler.”¹¹³

7-“Ben ilmin şehriyim, Ali de onun kapısıdır.”¹¹⁴

8-“Ben Âdemoğlunun, Ali de Arapların efendisidir.”¹¹⁵

9-“İçinizde iki ağır şey bırakıyorum, Allah'ın kitabı ve ehl-i beytim. O ikisine tutunursanız, benden sonra asla dalalete düşmezsiniz.”¹¹⁶

10-“Ali benim vasim, sırrımın yeri, ehlim içindeki halifem ve benden sonra bıraktıklarımın en hayırlısıdır.”¹¹⁷

11-“Her kim ki, Ali'den hilâfeti gasp ederse, o kâfir-

¹⁰⁹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 510; Âmir en-Neccâr, 513-515

¹¹⁰ Suyûtî, *Zeyl*, 59

¹¹¹ Suyûtî, *Zeyl*, 58

¹¹² Heytemî, 114

¹¹³ Heytemî, 114

¹¹⁴ Aliyyu'l-Kârî, 26; Âmir en-Neccâr, 537-549

¹¹⁵ Aliyyu'l-Kârî, 48

¹¹⁶ Antâki, 130

¹¹⁷ Aliyyu'l-Kârî, 91

dir.”¹¹⁸

12-“Ali'nin sevgisi hasenâttır, bununla beraber sey-yienin bir zararı olmaz, Ali'ye buğz seyyiedir, bununla beraber hasenenin bir faydası olmaz.”¹¹⁹

13-“Ali Hakla, Hak Ali'yle beraberdir. Kıyamete kadar ayrılmazlar.”¹²⁰

14-Resulullah Ali'ye, “Sen Ka'be menzilesindesin, sana gelinir, sen gitmezsin. Şayet bu topluluk sana gelirler ve hilâfeti teslim ederlerse, onlardan bunu kabul et, şayet gelmezlerse, kendileri gelinceye kadar onlara gitme.”¹²¹

15- “Cebraîl bana, Allah'ın şöyle buyurduğunu söyledi, ‘Her kim, benden başka ilâh olmadığını, Muhammed'in Resulüm, Ali b. Ebî Tâlib'in de halifem ve onun çocuklarından olan imâmların hüccetim olduklarını bilir ve bunu ikrar ederse, onu rahmetimle, cennete sokarım.’”¹²²

Bu listeyi alabildiğine uzatmak mümkündür. Bu ve daha yüzlercesi diyebileceğimiz hadisler her iki tarafça tartışılmış, reddiyeler veya ispatlar için ciltler dolusu kitap telif edilmiştir.¹²³

1.1.3. Tarihî Olaylardan Getirilen Deliller:

Tarihî olaylardan delillerde de, yine Resulullah'tan vârid olan hadisler söz konusudur. Ancak böyle bir ayırma gitmemizin sebebi, bu sözlerin tarihî bir bütünlük içerisinde ele alınması gerekliliğidir.

¹¹⁸ Dehlevî, 185

¹¹⁹ İbn Teymiye, III, 17

¹²⁰ Muzaffer, *es-Sakîfe*, 58

¹²¹ İbnu'l-Esîr, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed (630 / 1232), *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rîfeti's-Sahâbe*, I-V, Mısır 1280, IV, 31

¹²² Musevî, 219

¹²³ Bkz., Âmidî, *el-İmâme*, 101-126; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 342-359; Dehlevî, 182-193; Tavîl, 71-74; Muzaffer, *es-Sakîfe*, 56-59; Antâkî, 123-212

Şîa'nın en çok üzerinde durduğu ve kesin nass olarak kabul ettiği delilleri bu başlık altında toplamak mümkündür. Bunun sebebi de bu rivâyetlerin Sünnî kaynaklarda da yer almasıdır. Bu türden delillerin en önemlileri kronolojik sırayla şunlardır:

1.1.3.1. İnzâr Hâdisesi:

“İnsanları uyarması ayeti¹²⁴ nâzil olduğu zaman, Resulullah yemek hazırlatarak, Kureyş'in ileri gelenlerini davet etti. Birinci seferde bir şey söylemeden kalabalık dağıldı. İkinci sefer yemek hazırlatıp, ileri gelenler topladığında Resulullah ayağa kalkarak, Allah'ın emrini tebliğ etti ve bu davada kendisine kimin yardım edeceğini sordu. Resulullah'ın onları davet ettiği hususta, kimseden ses çıkmayınca, henüz daha buluşa ermemiş olan Ali kalkarak, “Ey Allah'ın elçisi, ben sana yardım eder, senin savaştığın gibi savaşırım.” dedi. Resulullah ona, “Otur ey Ali, sen benim kardeşim, vasım, yardımcım ve benden sonra halifemsin. Ey insanlar onu dinleyin ve ona itaat edin.” dedi. Bunun üzerine toplanan kalabalık gülererek, Ebu Tâlib'le oğluna baktılar ve alaycı bir şekilde dağıldılar.”¹²⁵

Şîa'nın Hz. Ali'nin hilâfetine nass olarak ileri sürmüş olduğu bu rivâyeti, insanlara tebliğin söz konusu edildiği bölüm ve Hz. Ali'nin hilâfetinin ilan edildiği bölüm olmak üzere iki kısma ayırmak mümkündür. Her şeyden önce birinci kısmın nerede geçtiği hususunda, varyantlar

¹²⁴ 74 / Müdessir, 2

¹²⁵ Bkz., İbn İshâk, Muhammed b. Yesâr (151 / 768), *Sîretu İbn İshâk*, thk., tîk: Muhammed Hamidullah, Konya 1981, 126-127; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 259; Resulullah'ın sözünün, “*O benim dünya ve ahretteki dostumdur.*” şeklindeki varyantı için Bkz., Halebî, Ali b. Burhâniddîn (1044 / 1634), *es-Sîretu'l-Halebiyye fî Sîreti'l-Emîni'l-Me'mûn (İnsânu'l-Uyûn)*, I-III, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut t.z., I, 478; Heykel, Muhammed Hüseyin, *Hayâtu Muhammed*, Matbaatu's-Sünneti'l-Muhammediyye, XIII. Bsk., Kahire 1968, 142

arası bir birlik sağlanabilmiş değildir. Bazı rivâyetler Resulullah'ın Safa Tepesinden seslendiği, böyle bir yemek davetinin mevcut olmadığı şeklindedir.¹²⁶ Bununla beraber rivâyetin bu birinci kısmının sahlılığı hususunda problem yoktur.

İkinci kısım, yani Hz. Ali hakkındaki ziyâde için İbn Teymiye bâtil olduğunu ısrarla vurgularken,¹²⁷ ziyâdenin râvileri arasında bulunan Ebu Meryem el-Kûfi hakkında İmâm Ahmed, “*Sika değildir.*” derken, İbnu'l-Medenî de, “*Hadîs uydurucudur.*” demiştir.¹²⁸

Ziyâdeliğin sened açısından şüpheli görüldüğü gibi, metin açısından da mevzuluğunu çağrıştıran şüpheler mevcuttur. İlk önce bu rivâyet, Resulullah'ın malum tedricî tebliğ metoduna aykırıdır. Hz. Peygamber daha kendisine itaat edilmezken, Arap Müşriklerini on iki yaşındaki bir çocuğa itaate çağırması, aklın kabulde zorlanacağı bir durumdur. İkinci olarak ise o günden sonra bir daha Hz. Ali'nin halifeliğinden veya verasetinden bahsedilmemiş olması, bu haberin intişar bulmamış olmasıdır. Kaynaklarda o günden sonra bu olaydan bahsedildiğine dair bir kayıt bulunmamakta, Ali'nin bu şekilde bir konumuna işaret eden herhangi bir rivâyete rastlanmamaktadır.

1.1.3.2. Resulullah'ın Hz. Ali'yi Kardeş Edinmesi

Şîa'nın nass olarak kabul ettiği başka bir haber de Hz. Peygamber'in Hz. Ali'yi kendisine kardeş olarak seçmesi hâdisesidir.¹²⁹ Rivâyete göre Resulullah (sav) hicretten sonra, Medine'de ashabı arasında kardeşlik akdi kur-

¹²⁶ Bkz., Halebi, I, 476-477

¹²⁷ Bkz., İbn Teymiye, IV, 80

¹²⁸ Bkz., Halebi, I, 478

¹²⁹ Âmir en-Neccâr, 517-519

du ve Hz. Ali'yi hiç kimseyle kardeşleştirmede. Hz. Ali üz-
gün bir şekilde gelerek, “*Ashabını birbiriyle kardeşleştir-
din, ama beni herhangi biriyle kardeşleştirmedin.*” dedi.
Bunun üzerine Resulullah, “*Sen benim dünyada ve
Ahirette kardeşimsin.*” diyerek, onu kendisine kardeş ola-
rak seçti.¹³⁰

Bu konuda birçok rivâyet gelmiş olmasına rağmen
İbn Kesîr, senedlerinin zayıf olması itibariyle sahihlikleri-
nin şüpheli olduğunu, bunlar üzerine delil binâ edileme-
yeceğini söyler.¹³¹ Bir kısım ulemâ da böyle bir kardeşlik
akdinin varlığını, akitten beklenen gayeye aykırı olduğu
için kabul etmemektedir. Zira kardeşlik akdinden gerçek-
leştirilmek istenen gaye; Muhacirlerin, Medine'ye adapte
olmaları, onların ihtiyaçlarının karşılanması, Muhâcir ve
Ensâr'ın kalplerinin birbirine ısındırılması gibi hususlar-
dır. Oysa Resulullah ile Hz. Ali arasındaki kardeşlik ak-
dinde böyle maslahatlar gerçekleşmez.¹³² Bütün bunlarla
beraber, böyle bir akdin varlığını kabul etsek dahi bun-
dan Hz. Ali'nin hilâfetine bir nass çıkarmak mümkün
değildir.

1.1.3.3. Hayber Günü Sancağın Hz. Ali'ye Ve- rilmesi:

Bu hâdiseye göre; Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ömer'e
sancağın teslimi ve onların başarısızlıklarının akabinde

¹³⁰ Bkz., İbn Sa'd, Ebu Abdillâh Muhammed (230 / 845), *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I-IX, tkd: İhsân Abbâs, Dâru Sâdir, Beyrut tz., III, 22; Tirmizî, *Sünen*, Menâkıb (3722); İbn Hibbân, Ebu Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temimî el-Büstî (354 / 965), *es-Sîretu'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ*, thk: Aziz Bek, Müessesetü'l-Kütübi's-Sakafiyye, I. Bsk. Beyrut 1407 / 1987, 149; İbnu'l-Esîr, IV, 29; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 507

¹³¹ Sihhati için bkz., İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 223, 335

¹³² Âmidî, *el-İmâme*, 147; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 277

Resulullah, “Yarın sancağı, Allah ve Resulünü seven, Allah ve Resulünün de onu sevdiği birine vereceğim. O kaçacak değildir ve Allah da fethi onun eliyle gerçekleştirecektir.” der ve sonraki sabah sancağı Hz. Ali’ye verir.¹³³

Kardeş edinme hâdisesinde olduğu gibi Şîa, bunu da Hz. Ali’nin sahabenin en faziletlisi olduğuna, dolayısıyla halifelğe en liyakatli olduğuna delil getirmektedir. Ancak bir işe liyakat faziletle hak edilemeyeceği gibi, Resulullah’ın bu şekilde birçok sahabesine övücü manada sözler söylemiş olduğunu da unutmamak gerekir. Sonuç olarak kesbinde ehliyet aranan hilâfetle, teşvik ve teselliye matuf olan meth ve senâ edici ifadeler farklı şeylerdir.

1.1.3.4. Menzile Hadîsi:

Şîa’nın en meşhur delillerinden biri de Resulullah’ın, Hz. Ali’ye “*Senin bana durumun, Hârûn’un Musâ’ya olan durumu gibidir.*” sözüdür. Bu söz öncesiyle ele aldığımızda Resulullah’ın bu sözü hangi makamda ve niçin söylediği daha iyi anlaşılacaktır; “*Resulullah, Tebük gazvesine çıkarken, Medine’ye halef olarak Sıbâ’ b. Urfuta veya Muhammed b. Mesleme’yi bıraktı. Ailesinin üzerine de vekili olarak Ali’yi bıraktı. Münafıklar, Hz. Ali’nin geri bırakılmasından dolayı, yalan haberler uydurarak, “Onun geri bırakılmasının nedeni, arkadaşlığından hoşlanmamasıdır. Onu ağır bulmasından ve ondan kurtulmak, hafiflemek istemesinden dolayı bırakmıştır...” gibi laflar ettiler. Bunun üzerine Ali silahlarını alarak, Medine’den ayrılmış*

¹³³ İbn Hişâm, Ebu Muhammed Abdümelik b. Eyyüb el-Hımyerî (218/833), *es-Sîretu’n-Nebeviyye*, thk., şrh: M. es-Sekkâ-İ. el-Ebyârî-A. Şelbî, I-IV, Kahire tz., III, 335; Beyhâki, IV, 362; İbn Abdilber, Ebu Ömer Yûsuf b. Abdillâh (463 / 1071), *ed-Dürer fi İhtisârî’l-Meğâzî ve’s-Siyer*, tlk., thrc: Mustafa Dîb el-Buğa, Teclidu’l-Fidâ, Dimeşk 1984, 230-231; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 509

olan orduya yetişti ve olanları Resulullah'a anlatarak, "Ey Allah'ın Resulü siz beni çocukların ve kadınların arasında mı bırakıyorsunuz?" dedi. Olanlara sinirlenen Resulullah, "Yalan söylemişler, ben seni arkamda geri bıraktıklarım için, vekilim olarak bıraktım. Geri dön, benim ve senin ailen içinde halefim ol. Ey Ali, bana durumunun Hârûn'un Musâ'ya olan durumu gibi olmasına razı değil misin? Ancak benden sonra Nebî yoktur" dedi. Bunun üzerine Ali, Medine'ye geri dönerken, Resulullah da seferine devam etti."¹³⁴

Şîa, "menzile, âleme muzaf olan cins bir isimdir. İstisnanın sıhhatinden dolayı bütün durumlara şâmilidir. İstisna, Nübüvvet mertebesini göstermektedir. Böylece Hârûn için sabit olan her şey Ali için de sabit olmuş olur. Şayet Hârûn, Musâ'dan sonra yaşasaydı, ona itaat farzdı. Çünkü Hârûn, Musâ'nın zamanında bu mertebede idi. Nebî (as)'ın onu bu görevinden azletmemesi de onun hakkında herhangi bir ihanetin söz konusu olmamasından dolayıdır. Böylece Ali'nin imâmeti sabit olur"¹³⁵ diyerek bu hadisi delil olarak getirir.

Hadisin sıhhati üzerine söylenenler bir yana,¹³⁶ Şîa'nın bu konuda getirmiş olduğu bu delillere âleme muzaf cins isim bütün usûlcülere göre elfâz-ı âmm değil-

¹³⁴ İbn Hişâm, IV, 519-520; İbn Sa'd, III, 25; Buhârî, *Sahîh*, Meğâzi 78, Fedâilu'l-Ashâb 9; Müslim, *Sahîh*, Fedâilu'l-Ashâb 31 (2404); Tirmizî, *Sünen*, Menâkıb (3731); Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr (310/922), *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk (Târîhu't-Taberî)*, I-VIII, Kahire 1939, II, 368; Beyhâkî, IX, 40; İbn Abdilber, *Meğâzi*, 288; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, V, 7; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 507; Heykel, 457; Âmir en-Neccâr, 499-503

¹³⁵ Âmidî, *el-İmâme*, 126; İbn Teymiye, II, 175; Dehlevî, 180; Musevî, 123-140; Antâkî, 140-142

¹³⁶ Bkz., İbn Kesîr, hâdisenin sahih olduğunu kabul ederken [*el-Bidâye*, VII, 341], Âmidî, senedin sahihliğini kabul etmemektedir. Bkz., *el-İmâme*, 167. Rivâyetin tenkidi için ayrıca bkz., Ebu Nuaym, 221-222

dir, bulunmama müddetiyle kayıtlı olan bir atama, zamanın bitmesiyle ortadan kalkar, aynı şey Hârûn için de olmuştur. Bir işin sona ermesi, azil olmadığı için bu istihlafın inkıtası bir ihanetten dolayı olması gerekir denilemez. Nebî (sav)'in Ali'yi Hârûn'a benzetmesi, onun Musâ hayatta iken yerine halife olmasından dolayıdır. Yûşâ b. Nûn ve Kalîb b. Yafenne, Musâ'nın ölümünden sonra halife olmuşlardır. Aynı şekilde bu, Hz. Ali'nin de Resulullah'ın hayatında halifelikliğini icab ettirir. Hatta teşbihin tam gerçekleşmesi için halifenin başka biri olması gerekir, gibi değişik şekillerde cevaplar verilmiştir.¹³⁷

Bizce burada asıl halledilmesi gereken nokta, Hz. Ali'nin kimlere ve niçin halife bırakılmış olduğudur. Zira ancak bu şekilde sağlıklı bir sonuca ulaşmak mümkün olabilecektir. Hz. Ali'nin kimlere halife bırakıldığı, yukarıdaki rivâyetten açıkça anlaşılmaktadır. İbn Teymiye'nin de belirttiği gibi,¹³⁸ Hz. Ali bütün Medine'ye değil, sadece Resulullah'ın ve kendisinin ailesi üzerine vekil olarak bırakılmıştır. Şayet Resulullah'ın vefatından sonra da Hz. Ali'nin hilâfetinden bahsedilecekse bu ancak Resulullah'ın ve kendisinin ailesi üzerinde, daha genel bir ifadeyle Benî Hâşim üzerindeki hilâfetinden bahsedilebilir, bütün Müslümanların değil.

İkinci husus olan, Hz. Ali'nin niçin bırakıldığı meselesine gelince de buradaki muhtemel soru; acaba Resulullah ümmetine kendisinden sonraki halifeyi tanıtmak için mi, yoksa başka bir gayeye binâen mi Hz. Ali'yi geri bıraktığıdır. Şeriati'ye göre, ümmete kendisinden sonraki halifeyi göstermek ve savaş esnasında olabilecek herhangi kötü bir durumdan Hz. Ali'yi korumak için geri

¹³⁷ Bkz., İbn Teymiye, II, 175-178; Dehlevî, 180-181

¹³⁸ İbn Teymiye, II, 175-176

bırakmıştır.¹³⁹ Bu görüşü kabul etmek mümkün değildir. Şayet böyle bir durum söz konusu ise, Resulullah'ın Hz. Ali'yi Bedr'e, Uhud'a, Huneyn'e götürmemesi, seriyyelere komutan yapmaması gerekirdi. Savaşlara çıkarmayıp başına kötü bir şey gelmemesi için, Hz. Ali'nin her zaman Medine'de bırakılması ve hatta koruma tahsis edilmesi gerekirdi. Aynı şekilde ümmete Hz. Ali'nin kendisinden sonraki halifesi olduğunu göstermek için böyle bir yöntemi seçmiş olduğunu kabul etmek de zordur. Çünkü bunun çok daha kolay ve anlaşılır birçok yolu vardır.

Bizce burada Resulullah'ın âdeti olmadığı bir uygulama ile karşı karşıya bulunmaktayız. Medine'ye halife bırakmış olduğu halde, kendi ailesi üzerine de birini bırakmış olması, Hz. Peygamber'in bazı ciddi şüphelerinin izâlesi gayesine matuftu. Kanaatimizce Hz. Peygamber'in bu şüphesi de; İslâm'ı yıkmak için fırsat kollayan ve artık dışardan gelebilecek herhangi bir yardım merkezinin kalmaması hasebiyle, işi kendi başlarına bitirmek zorunda olduklarını anlayan münafıkların, Medine'deki otorite boşluğunu fırsat bilerek, istenilmeyen bir harekete kalkışma ihtimalidir. O günlerde, Münafıkların, kendi yandaşlarının savaşa çıkmasını engellemek için Süveylim adındaki bir Yahudi'nin evinde toplanıyor olmaları,¹⁴⁰ Mescid-i Dırâr'ı bir toplanma ve ortak karar alma merkezi olarak inşa etmiş olmaları,¹⁴¹ o zamana kadar hiçbir vekille yapmadıkları bir şekilde Hz. Ali'nin geri bırakılmasından hoşlanmayarak, bunu engellemek için dedikodular

¹³⁹ Ali Şeriatî, *Muhammed Kimdir*, çev: Ali Seyidoğlu, Ankara 1994, 268

¹⁴⁰ Heykel, 452

¹⁴¹ 9/Tevbe 107-110; İbn Hişâm, IV, 529-531; Semhûdî, Ali b. Ahmed (911/1506), *Vefâu'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafâ*, IV, thk, tlk: Muhammed Muhyuddin Abdulmecid, Beyrut 1984, III, 814-819

üretmeleri, sefer esnasında Resulullah'a suikast girişiminde bulunmaları,¹⁴² böyle bir hazırlık içinde oldukları ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Ayrıca bazı rivâyetlerde gelen Resulullah (sav)'in, Hz. Ali'ye “*Ya senin, ya da benim kalmam gerekli*” şeklindeki sözleri ve sefer dönüşünde, Münafıklara karşı o ana kadar izlemiş olduğu, ılımlı siyasetini değiştirerek, daha sert bir tavır almış olması¹⁴³ gibi hususlar da bu tezimizi desteklemektedir.

Hz. Peygamber'in Hz. Ali'yi Hârûn'a teşbihi de, dedikodular karşısında çok üzülmesinden dolayı Hz. Ali'nin teselli edilmesi gayesine yöneliktir.

1.1.3.5. Gadîr-i Hum Hâdisesi:

Şîa'nın bu konuda getirmiş olduğu bir diğer önemli delili ise veda haccı dönüşünde Cuhfe'ye yakın bir yerde gerçekleşen hâdisedir.¹⁴⁴ Söz konusu hâdiseye göre; “*Resulullah, Gadîr-i Hum denilen bu yerde mola verir ve hacdan dönmekte olan büyük kalabalığı toplayarak, bir hutbe irât eder. Hutbesinde, “Ben müminlerin mevlâsı değil miyim?” diye sorar. Topluluk, “Öylesin ya Resûlallah” diye cevap verince, Hz. Peygamber, “Ben kimin mevlâsı isem, Ali de onun mevlâsıdır.” der.*”¹⁴⁵

Kısaca almış olduğumuz bu rivâyetin Şîi literatürde ayrı bir yeri vardır. Sünnîler ile Şîiler arasındaki ihti-

¹⁴² Bkz., Vâkîdî, Muhammed b. Ömer b. Vâkîd (207 / 822), *Kitâbu'l-Meğâzî*, I-III, thk., tkd: Marsden Jones, Âlemu'l-Kütüb, III. Bsk., Beyrut 1984, III, 1042-1043

¹⁴³ Heykel, 461

¹⁴⁴ Âmir en-Neccâr, 507-511; Şehîdî, Seyyid Cafer, *Bir İslâm Tarihi Tahlîlî*, I-II, çev: Hasan Elmas, Endişe Yay., Ankara 1992, II, 27-28

¹⁴⁵ Bkz., Tirmizî, *Sünen*, Menâkıb (3714); Ebu Nuaym, 217-220; Mu-sevî, 210; bu konuda özel bir çalışma için bkz., Aydın, Hayati, *Gadirihum-Şû ve Sünnî Literatürde İmâmet, Hilâfet ve Velâyet Kavramlarının Dinî ve Siyasî Arka Planı*, Şa-to Yay., İstanbul 2001

laflı konuların en mühimlerinden biri olan¹⁴⁶ Gadîr-i Hum hâdisesine sahih diyenler olduğu gibi,¹⁴⁷ sahih olmadığını,¹⁴⁸ ahad olduğunu¹⁴⁹ iddia edenler de vardır. Bazı kaynaklarda ise, bu olaydan bahsedilmekle beraber, “*Ben kimin mevlâsı isem, Ali de onun mevlâsıdır.*” sözü yer almamıştır.¹⁵⁰

Şîa'nın, bu hâdise ile bağlantılı olarak, tezini destekler mahiyette ayet, esbâb-ı nüzûl bulmakta zorluk çekmediği de anlaşılmaktadır.¹⁵¹

Söz konusu hâdise hakkında her iki ekol karşılıklı olarak birçok tartışmaya girişmiştir. Bu tartışmalarda genel olarak lafız üzerinde yoğunlaşmıştır. Ehl-i Sünnet, “*mevlâ*” kelimesinin muhib, sahib, sırt, arka, yardımcı, dostluk, samimiyet gibi anlamlara geldiğini, “*Benden sonra hepimizin halifesidir, tasarruf etme yetkisine sahiptir*” manasına gelemeyeceğini savunurken, Şîa da bunun karşısında kendi savunmalarını ve antitezlerini üretmiştir. Şîa'nın ısrarla üzerinde durmuş olduğu konu, metinde geçen “*mevlâ*” kelimesinin yardımcı, dost gibi manalara gelmesine imkân olmadığıdır. Zira Hz. Ali'nin yardımcı, dost olduğunu zaten herkes biliyordu ve böyle bir söze ihtiyaç yoktu. Burada tek gaye vardır ki o da; vefatından önce Resulullah'ın, halifesini insanlara tanıtmak isteme-

¹⁴⁶ Sofuoğlu, Cemal, “Gadîr-i Hum Meselesi”, *AÜİFD*, XXVI, (1983), 461-470, 465

¹⁴⁷ Heytemî, 25; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, V, 214

¹⁴⁸ Bkz., İbn Teymiye, IV, 10; İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebu Abdillah Muhammed b. Ebî Bekr el-Cevziyye, (751/1350), *el-Menâru'l-Münîf fî's-Sahîh ve'd-Daîf*, çev: M. Can, İstanbul 1992, 57-58; Zuhaylî, 182-183

¹⁴⁹ Âmidî, *el-İmâme*, 161

¹⁵⁰ İbn Hişâm, IV, 603; Taberî, II, 402

¹⁵¹ Musevî, 199-200; Kâşifu'l-Ğitâ, 68; Tavîl, 60, 63; Sofuoğlu, “Gadîr-i Hum Meselesi”, 462-463

sidir.¹⁵²

Şia'ya göre, bu gayenin dışında böyle bir hutbeye gerek yoktu. Bizce de asıl problem buradan kaynaklanmaktadır. Bu hâdisin sebeb-i vurûdunun tespiti, hâdisenin doğru manada anlaşılmasını sağlayacaktır. Hâdis, dikkatlice incelediğinde bu hutbeye, insanların Hz. Ali hakkında ileri geri konuşmalarının sebep olduğu görülür. Resulullah veda haccındayken, Hz. Ali de görevli olarak Yemen'de bulunuyordu. Dönüşte kendisi Resulullah'a hac esnasında yetişebilmek için ordunun başına askerlerinden birini bırakarak, Mekke'ye gelir. Komutan, Yemen'den getirilen elbiseleri, iyi görünmeleri için ordudaki askerlere giydirir. Hz. Ali, ordusunun Mekke'ye yaklaştığı sırada onları karşılamaya çıkar. Askerleri o halde görünce komutanı azarlar ve askerlere elbiselerini çıkarttırıp, kumaşların arasına geri konulmasını emreder. Askerler, Hz. Ali'nin kendilerine bu şekilde muamele etmesini yadırgayarak, onun hakkında şikâyet etmeye başlarlar. Sonuçta bu şikâyetler kalabalık arasında yayılarak herkesin diline düşer.¹⁵³

Şahsî görüşümüze göre; büyük çoğunluğu yeni Müslüman olmuş, bedevî Araplarından oluşan topluluk, Hz. Ali'nin bu dine hizmetini ve onun konumunu bilmekteydiler ve bu hareketinden dolayı Hz. Ali'nin aleyhinde konuşmaya devam etmişlerdir. Nihayet bütün bu konuşmalar Resulullah'a ulaşmış, o da çocukluğundan beri bu dinin ikâmesine yardımcı olmuş olan bir sahabe-

¹⁵² Bu tartışmalar için bkz., İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dineverî (276/889), *Te'vilu'l-Muhtelifu'l-Hadis (Hadis Müdafası)*, çev: M. Hayri Kırbasoğlu, İstanbul 1979, 59-61; Bakillâni, 169-176; Âmidî, *el-İmâme*, 115-117, 163-167; *Gayetu'l-Merâm*, 378-379; Dehlevî, 176-177; Musevî, 157-158; Muzaffer, *es-Sakîfe*, 63-64; Fiğlalı, *İmâmiye*, 213; Antâkî, 114-119; Zuhaylî, 182-183

¹⁵³ Bkz., İbn Hişâm, IV, 603

sine yapılan haksız muamele karşısında sessiz kalmayarak, “*Ey insanlar, Ali’yi şikâyet etmeyin, Allah’a ant olsun ki o, Allah’ın zatında ve Allah’ın yolunda kendisinden şikâyet edilecek şeyden çok daha haşin ve serttir. Ben kimin dostuysam, yardımcısıysam, Ali de onun dostu ve yardımcısıdır.*” şeklindeki hutbesini irât etme ihtiyacı duymuştur.¹⁵⁴ Böylece Resulullah, Hz. Ali’nin adaletini, faziletini, kendisine yakınlığını ve bu dine olan hizmetini büyük çoğunluğu yeni Müslüman olmuş olan kalabalığa anlatırken, aynı zamanda Ali’nin şahsında, ashabın kendi yanındaki değerini anlatmış oluyordu.

Musevî’nin bu görüşe, Hz. Ali’nin Yemen’e iki defa seyahat ettiğini, şikâyet ve dedikoduların birinci seferde olduğu, Resulullah’ın onları sert bir şekilde azarlamasından sonra, ikinci sefer tekrar şikâyet ve dedikoduya cesaret edemedikleri,¹⁵⁵ şeklindeki itirazını kabul etmek mümkün görünmemektedir. Çünkü her şeyden önce ikinci hâdisede Resulullah’a doğrudan yapılan bir şikâyet söz konusu değildir. Ayrıca burada şikâyet ve dedikodularda ileri gidenler, yeni Müslüman olmuş kimselerdir. Şayet Musevî’nin dediği gibi bir cesaret edememe mevzu bahis olsa bile, bu ancak birinci şikâyette terslenenler için söz konusu olabilir. Yoksa böyle bir hâdiseden haberi olmayanlar için değil.

Bütün bu söylediklerimize ek olarak ne Hz. Ali’nin ne de sahabeden herhangi birinin bu sözlerden hilâfete bir nass çıkarmamış olması ve bunu hiçbir şekilde delil olarak getirmemiş olması da bu olayın Hz. Ali’nin imâmetine nassla bir alakası olmadığını göstermektedir.

¹⁵⁴ Bkz., İbn Hişâm, IV, 203; Taberî, II, 406; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, V, 208, VII, 334; Dehlevî, 180

¹⁵⁵ Musevî, 212

1.1.3.6. Kırtâs Hâdisesi:

Hâdisi, İbn Abbâs'tan rivâyet edilmiştir; “Resulullah, vefat ettiği son hastalığında onu ziyarete gelenlere, “Kâğıt kalem getirin de, ondan sonra asla dalalet düşmeyeceğiniz bir vasiyet yazayım” dedi. Yanında bulunanlardan biri (Hz. Ömer), “Şüphesiz ki, Resulullah sayılıyor, yanımızda Kur’ân var, Allah’ın kitabı size yeter” deyince, oda bir anda karışarak kimi “Getirin de Resulullah sizin için yazsın.” derken, bazıları da Hz. Ömer’in dediğini tekrarlamaktaydılar. Sesler çoğalınca, Resulullah, “Bir Nebî’nin yanında münakaşa etmek yakışmaz.” dedi ve onları odadan çıkarttı.”¹⁵⁶ Daha sonra ashabın onun ne olduğunu sormak için tekrar başvurduklarında ise Resulullah bunu tekrarlamaz. Zira artık bundan sonra yazılacak yazı fitne ve ihtilafa sebep olmaktan başka bir işe yaramayacaktır.¹⁵⁷

Tarihe Kırtâs hâdisesi ismi ile geçecek olan bu olay Şia’nın getirmiş olduğu önemli deliller arasındadır. Şia’ya göre Resulullah’ın burada yazdırmak istediği şey, Hz. Ali’nin hilâfeti idi. Fakat Ömer bunu anlayınca bu vasiyetin yazılmasını engellemiştir.¹⁵⁸ Burada ilgili haberi uzun uzun ele almamakla beraber şunu ifade edelim ki ümmetin dalalet düşmesini engelleyecek böyle önemli bir vasi-

¹⁵⁶ Söz konusu hâdisi için bkz., İbn Sa’d, II, 242-245; Buhârî, *Sahih*, Meğâzî 83, Cihad 76; Müslim, *Sahih*, Vâsiye 22 (1637); Taberî, II, 436; Ebu Nuaym, 234-237; İbn Abdilber, *Meğâzî*, 328-329; Zehebî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman (748 / 1347), *es-Siretu’n-Nebevviye*, thk: Husamuddîn el-Kudsî, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, II. Bsk., Beyrut 1988, 383-384; İbn Kesîr, Ebu’l-Fidâ İsmail b. Ömer (774 / 1372), *es-Siretu’n-Nebevviyye*, I-II, tsh: Ahmed Abdüşşâfi, Beyrut tz., II, 461-462; *el-Bidâye*, V, 227; İbn Hacer, Ebu’l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî (852 / 1448), *Fethu’l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, Kahire 1325, VIII, 93-95

¹⁵⁷ Musevî, 283

¹⁵⁸ Musevî, 283; Muzaffer, *es-Sakîfe*, 78-81; Tavîl, 65-66; Ali Şeriatî, *Muhammed Kimdir*, 350-352

kayı, Resulullah (sav)'in yirmi üç yıllık uzun Nübüvvet hayatında değil de vefatından dört gün önce yazdırmak istemesi anlaşılır bir durum değildir. Aynı şekilde Hz. Peygamber'in ümmetine olan düşkünlüğü malum olduğu halde, sırf yanında tartışıldı diye, yazdırmaktan vazgeçtiğini, böylece de ümmetinin dalalete düşmesine göz yummuş olduğunu kabul etmek mümkün değildir.¹⁵⁹

Sonuç itibariyle diyebiliriz ki, Şîa'nın Hz. Ali'nin imâmetine nass bâbında delil olarak getirdiği, ayet, hadîs ve tarihî hâdiselerin tartışmasız açık bir nass şeklinde değerlendirmek pek de kolay değildir. Bu durum söz konusu delillerin bizatihi özelliğinden kaynaklandığı gibi, hâdiselerin canlı tanıkları olan sahabenin böyle bir algılamaya gitmemiş olması da bu görüşümüzü desteklemektedir. Zira onlar olayların öncesi ve sonrasını en yakından müşahede etmişler, Resulullah'ın buralarda kastetmiş olduğu manayı en iyi şekilde anlamışlardır. Şîa'nın iddia ettiği gibi, Resulullah'ın gözetiminde yetişmiş onlarca sahabenin bu delilleri gizlemesi veya "gizleme" hâdisesine iştirak etmiş olmaları ise, tarihsel bağlamda mümkün görünmemektedir.

1.2. Hz. Ebu Bekr'e Nass Vardır Diyenler

Şîa, uzaktan yakından hilâfetle ilgisi bulunmayan ifadelerden, Hz. Ali'nin Allah'ın emri ve Hz. Peygamber'in tavsiyesiyle tayin edilen bir halife olduğuna delil getirmekle meşgul iken, Ehl-i Sünnetin bir kısım âlimleri de aynı şekilde Hz. Ebu Bekr'in hilâfetine delil getirmekle uğraşmışlardır.¹⁶⁰ Diğer yandan Şîa, Hz. Ebu Bekr'e ne

¹⁵⁹ Bu konuda bkz. Öz, Şaban, "Kırtâs Hadisesi ve İlgili Rivayetlerin Tenkidi -İbn Sa'd Özelinde-", *Hikmet Yurdu*, 2 / III, (Ocak-Haziran 2009), 275 - 286

¹⁶⁰ Bkz., Atay, Hüseyin, *Ehl-i Sünnet ve Şîa*, Ankara 1983, 24

şekilde olursa olsun, nassı kabul etmemektedir.¹⁶¹

Hz. Ebu Bekr'in hilâfetine nass vardır diyenler de, Şîa gibi Kur'ân'dan, hadislerden ve tarihî olaylardan kendilerince deliller getirmişlerdir. Bu görüş sahipleri de imâmette en faziletli olma şartını kabul ettikleri için Hz. Ebu Bekr'in faziletine işaret eden her ayet veya hadisi, aynı zamanda onun hilâfetine nass olarak kabul etmişlerdir. Genellikle Şîi tarih kurgusunun kötü bir taklidi konumunda olan bu delillerin ciddiye alınabilecek bir temelinden bahsetmek mümkün olmadığı için burada tartışmalara girmeden sadece ileri sürülen önemli delillerinden bazılarını zikretmekle yetineceğiz.

1.2.1. Kur'ân'dan Delilleri:¹⁶²

1-“Arınmak için malını veren, en çok sakınan kimse ondan uzak tutulur.”¹⁶³

2-“Mağarada bulunan iki kişiden biri olarak yardım etmişti.”¹⁶⁴

3-“Gerçeği getiren ve onu doğrulayanlar, işte onlar Allah'a karşı gelmekten sakınmış olanlardır.”¹⁶⁵

4-“Rabbine karşı durmaktan korkan kimseye iki cennet vardır.”¹⁶⁶

5-“Biz insana anne ve babasına karşı iyi davranmasını tavsiye etmişizdir.”¹⁶⁷

6-“İş hakkında onlara danış.”¹⁶⁸

¹⁶¹ Muzaffer, *es-Sakîfe*, 46-47

¹⁶² Bkz., Suyûtî, Ebu'l-Fadl Abdurrahman b. Ebi Bekr (911 / 1505), *Târîhu'l-Hulefâ*, Beyrut 1974, 60-61; Heytemî, 9-11; 40-41; Dehlevî, 131-132

¹⁶³ 92 / Leyl, 18

¹⁶⁴ 9 / Tevbe, 40

¹⁶⁵ 39 / Zümer, 33

¹⁶⁶ 55 / Rahman, 46

¹⁶⁷ 46 / Ahkâf, 15

¹⁶⁸ 3 / Âl-i İmrân, 159

7-“Allah onun dostudur. Bundan başka Cebrail, iyi müminler ve melekler de onun yardımcısıdır.”¹⁶⁹

8-“Karanlıktan açığa çıkarmak için size rahmet ve istiğfar eden Allah ve meleklerdir.”¹⁷⁰

9-“Biz onların gönüllerinde olan kini çıkarttık, artık onlar sedirlerde oturan kardeşlerdir.”¹⁷¹

10-“İçinizde faziletli ve servet sahibi olanlar...”¹⁷²

11-“Ey Muhammed, Bedevilerden geri kalmış olanlara de ki...”¹⁷³

12-“Ey inananlar, aranızda dininden kim dönerse bilsin ki...”¹⁷⁴

13-“Allah içinizden inanıp yararlı iş işleyenlere, kendilerinden öncekileri...”¹⁷⁵

14-“Bizi doğru yola ilet. Kendilerine lütuf ve ikramda bulunduğun kimselerin...”¹⁷⁶

15-“Kim Allah’a, Peygamber’e itaat ederse, işte onlar...”¹⁷⁷

1.2.2. Hadîsten Getirmiş Oldukları Deliller:

1-“Bir kadın Resulullah’a gelerek, görüştü. Resulullah ona tekrar gelmesini söyledi. Bunun üzerine kadın, “Seni bulamazsam?” dedi. Sanki o ölümü kastediyordu. Resulullah (sav), “Şayet beni bulamazsan Ebu Bekr’e gel” dedi.”¹⁷⁸

¹⁶⁹ 66 / Tahrim, 4

¹⁷⁰ 33 / Ahzâb, 43

¹⁷¹ 15 / Hicr, 47

¹⁷² 24 / Nur, 22

¹⁷³ 48 / Feth, 16

¹⁷⁴ 5 / Maide, 54

¹⁷⁵ 24 / Nur, 55

¹⁷⁶ 1 / Fatıha, 6-7

¹⁷⁷ 4 / Nisa, 69

¹⁷⁸ Buhâri, *Sahih*, Ahkâm 47; Fedâilu'l-Ashâb 5; Müslim, *Sahih*, Fedâilu's-Sahabe 10 (238); Tirmizî, *Sünen*, Menâkıb, 3677

2-“Benim haliflerim on iki tane olacaktır. Ebu Bekr onda az kalacaktır.”¹⁷⁹

3-“Benden sonra, Ebu Bekr ve Ömer’e uyun.”¹⁸⁰

4-“Benî Mustalik, beni (Enes-râvî) Resulullah’a göndererek, kendisinden sonra sadakaları kime ödeyeceklerini sormamı istediler. Ben sorunca, “Ebu Bekr’e” dedi.”¹⁸¹

5-“Ebu Bekr’e teşekkür etmek ve onu korumak ümmetime vaciptir.”¹⁸²

1.2.3. Tarihî Olaylardan Getirmiş Oldukları Deliller:

1.2.3.1. Kırtâs Hâdisesi:

Bir Kırtâs rivâyeti de Hz. Ebu Bekr için nakledilmiştir.¹⁸³ Hz. Ebu Bekr’in hilâfetine nass olduğunu savunanlar da bunu delil olarak kullanmışlardır.¹⁸⁴ Ancak nasıl ki Hz. Ali’nin hilâfeti için bir vasiyet yazılması mevzu bahis değilse, Hz. Ebu Bekr için de söz konusu değildir.

1.2.3.2. Hz. Ebu Bekr’in Namaz İmâmlığı:

Resulullah, hastalığı esnasında Ebu Bekr’i namaz için imâmlığa geçirdiği sahih haberlerle gelmiştir.¹⁸⁵ Ebu Bekr’in namaz imâmlığının, hilâfetinin sıhhatine delil olarak sunulması bugün dahi Sünnî dünyada kısmen de

¹⁷⁹ Heytemî, 12

¹⁸⁰ İbn Sa’d, II, 334; Âmidî, *el-İmâme*, 154; Heytemî, 12

¹⁸¹ Heytemî, 13

¹⁸² Suyûtî, Zeyl, 51

¹⁸³ İbn Sa’d, II, 225; Bakillânî, 177; İbn Teymiye, I, 134-135; II, 135; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, V, 228

¹⁸⁴ Bkz., Âmidî, *el-İmâme*, 155; İbn Teymiye, I, 138; Suyûtî, *Târîhu’l-Hulefâ*, 57; Heytemî, 14; Bûtî, M. Saîd Ramazan, *Fıkhu’s-Sîreti’n-Nebeviyye Maa Mucez li-Târîhi’l-Hilâfeti’r-Râside*, Dimeşk 1991, 505

¹⁸⁵ Bkz., İbn Hişâm, IV, 652; İbn Sa’d, II, 215-224; Buhârî, *Sahîh*, Ezan 46; Taberî, II, 438-440; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, V, 332-333; Heytemî, 19

olsa devam etmektedir.¹⁸⁶ Şîa, bu hâdisenin sahihliğini kabul etmemekte, namaz imâmlığıyla imâmet-i uzmanın ayrı ayrı şeyler olduğunu, dolayısıyla böyle bir imâmlığın onun hilâfetine delil olamayacağını savunmaktadır.¹⁸⁷ Bu konuda Şîa ile hemfikir olduğumuzu belirtmek isteriz. Ancak bu Hz. Ebu Bekr'in Resulullah tarafından imâmlığa geçirilmesinin sahih olmadığı açısından değil, Hz. Ebu Bekr'in seçim şekli ve hiçbir sahabenin bu hâdiseden onun halifeliğini anlamamış olmasından dolayıdır. Şayet böyle bir çıkarımda bulunmuş olsalardı, Sakîfe hâdisesi meydana gelmemiş olurdu. Burada hemen belirtelim ki, aynı atama hâdisesi Hz. Ebu Bekr için değil de Hz. Ali için olsaydı, Şîî tarihçilerin yorumlarının nasıl olacağı pek de kafa yormaya gerek kalmayacak kadar açıktır.

2. Hilâfette Nassın Varlığını Kabul Etmeyenler

Hilâfet tayininde nassın varlığını kabul etmeyenler ise üçüncü grubu teşkil etmişlerdir. Bu üçüncü grup da iddialarını ispatlayıcı nasslar ve aklî deliller ileri sürmüşlerdir. Gerek kullanmış oldukları naklî deliller, gerekse de getirdikleri aklî deliller açısından olsun en kuvvetli ve en mantıkî olması hasebiyle günümüzde bu görüş Şîa dışındaki, neredeyse bütün Müslümanlar tarafından kabul görmüş gibidir.¹⁸⁸

Bu görüş sahiplerinin getirmiş oldukları delilleri aklî, naklî ve tarihî olmak üzere üç kısma ayırmak mümkündür:

¹⁸⁶ Bkz., Hilmî, 42

¹⁸⁷ Bkz., Muzaffer, *es-Sakîfe*, 48-53; Antâkî, 280; Ali Şeriati, *Muhammed Kimdir*, 354-355

¹⁸⁸ Bkz., Hatipoğlu, M. Said, *Müslüman Kültürü Üzerine*, Kitâbiyât Yay., Ankara 2004, 32-33

2.1. Akli Deliller:

1-Peygamber'e halef olmanın herhangi birinin hakkı olduğu inancı, adalet ilkesini tahrip edici düşüncelere neden olmaktadır. Eğer Allah tarafından gerçekten biri, Peygamber'in halefi olarak tayin edilmişse, hilâfete, ümmetin hepsinin bağlanamayacağı ve yönetiminin sonunda iç savaşa neden olacağı birini tayin ettiğini de bilmesi gerekmektedir. Bu faraziye doğruysa o zaman Allah ve Peygamber, Müslümanlara karşı büyük bir zulüm işliyor olurlar ki, bu da muhaldir.¹⁸⁹

2-Bazılarının cennetle müjdelendiği, hepsi adil olan sahabenin özellikle imâmet gibi büyük ve meşhur bir işte, Resulullah'ın emrini gizlemiş olmaları mümkün değildir.¹⁹⁰

3-Hulefâ-i Râşidinin seçimleri incelenecek olursa, ümmetin beyatinin imâmette esas olduğu ortaya çıkar.¹⁹¹

4-Şayet, Resulullah bir nass belirtmiş olsaydı, bu kiblenin veya rekatların sayısının bilindiği gibi açık olurdu. Oysa nass için böyle bir durum söz konusu değildir.¹⁹²

5-Resulullah sağlığında bir halife atamış olsaydı, hem kişilerin doğal hakkı olan seçim hürriyetini tanınamış, hem de "Birbirinize danışın" buyruğuna aykırı davranmış olurdu.¹⁹³

6-Şayet bir nass olsaydı, bu Sakife'de mutlaka zikredilirdi.¹⁹⁴

¹⁸⁹ İneyet, 70; Neccâr, 17

¹⁹⁰ İbn Kesir, *el-Bidâye*, V, 252; Zuhayli, 180

¹⁹¹ Zuhayli, 195

¹⁹² Bağdâdî, *Usûl*, 280; Fığlalı, *İslâm Mezhepleri*, 142

¹⁹³ Çağatay, Neşet, *100 Soruda İslam Tarihi*, İstanbul 1972, 267

¹⁹⁴ Hizmetli, "Câhız'ın İmamet Anlayışı", 715; Ebu Halil, Şevki, *fi't-Târîhi'l-İslâmî*, Dâru'l-Fikr, Beyrut / Dimeşk 1991, 215

7-Herhangi birilerine nass olsaydı, bunu başkalarından ziyâde ilgili kişi bilirdi.¹⁹⁵

8-Şayet Ali'nin yanında bir nass olsaydı ve bununla delil getirmeye kudreti olmasaydı, o zaman aciz olurdu ki, aciz birinin imâm olması caiz değildir. Şayet kudreti olduğu halde bunu yerine getirmemişse o zaman da hain, fâsık olurdu ki, bunun da imâmeti caiz değildir.¹⁹⁶ Bütün bunlar Hz. Ali ile ilgili olduğu gibi, aynı durum Hz. Ebu Bekr için de geçerlidir.

2.2. Naklî Delilleri:

1-Hz. Ali, “*Ey insanlar, hilâfete en layık olan bu hususta en güçlü olan ve Allah'ın emirlerini en iyi bilendir. Yemin ederim ki, insanların hepsinin önünde olmazsa imâmet gerçekleşmez.*”¹⁹⁷

2-Hz. Ali, “*...Beyat ancak Hameyn'de hazır bulunan Muhâcir ve Ensâr için söz konusudur. Bunlar razı olup, hilâfeti teslim edince diğer bütün insanlara rıza ve teslim gerekir.*”¹⁹⁸

3- Hz. Ali'den birini halife olarak seçmesi istendiği zaman, onlara, “*Hayır sizi, Resulullah'ın bıraktığı gibi bırakıyorum. Şayet Allah sizin için bir hayır dilemişse, Resulullah'ın vefatından sonra, bizi nasıl en hayırlınız üzerinde topladıysa, yine aynı şekilde sizi de en hayırlınız üzerinde toplayacaktır.*”¹⁹⁹

4-Vefatı esnasında Hz. Ömer, “*Şayet halife tayin*

¹⁹⁵ Âmidî, *el-İmâme*, 138

¹⁹⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, V, 252

¹⁹⁷ Şerîf Radî, *Nehc*, II, 375

¹⁹⁸ Dineverî, Ebu Hanîfe Ahmed b. Dâvud (282 / 895), *el-Ahbârü't-Twâl*, thk: Abdülmünim Âmir, Dâru'l-İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, I. Bsk., Kahire 1960, 146

¹⁹⁹ Âmidî, *el-İmâme*, 92; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VIII, 14; Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, 9

edersem, benden daha hayırlı biri bunu yapmıştı. Bunda şaşılacak bir şey yoktur. Eğer tayin etmezsem, şüphesiz bu işi de benden çok daha hayırlı bir kişi yapmıştı ki, bunda da yadırganacak bir şey yoktur.”²⁰⁰

5-Hz. Ali'ye kendisine Resulullah tarafından kim-senin bilmediği bir ahid verilip verilmediği sorulduğunda, herhangi bir nasstan bahsetmemiştir.²⁰¹

6-Hz. Osman'dan sonra, kendisine beyat edilmek istendiğinde Hz. Ali, “Beni bırakın ve benden başkasını arayın. Benim vezir olmam sizin için çok daha hayırlıdır.”²⁰² demiştir.

7-Vefatından önce Hz. Ebu Bekr, Resulullah'a sormadığına pişman olduğu, üç şey arasında hilâfetin kime ait olacağı hususunu da saymıştır.²⁰³

2.3. Tarihî Delilleri:

1-Resulullah'ın hastalığı sırasında, Hz. Abbâs'ın, Hz. Ali'ye hilâfetin kendisinden sonra kime ait olacağını sormayı, şayet başkası içinse ondan hilâfeti kendilerine vermesini istemeyi teklif ettiğinde Hz. Ali'nin, “Şayet onu bize vermezse, artık insanlar bunu delil getirirler ve bize asla vermezler.” diyerek bunu reddetmesi.²⁰⁴

²⁰⁰ İbn Hişâm, IV, 653

²⁰¹ Bkz., Müslim, *Sahih*, Edahi (1978); Ebu Dâvud, *Sünen*, Diyât, II (4530); Nesâî, Ebu Abdirrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Sinân b. Dinâr (303 / 916), *Sünen*, nşr: M. Emîn, Beyrut tz., Kasame 8; Dahaya 34; Dârakutnî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed (385 / 995), *Sünen*, tlk: Ebu Tayyib Muhammed el-Azîm Abâdî, Kahire 1966, III, 98; Âmidî, *el-İmâme*, 139; Hamideh, 94

²⁰² Şerif Radî, *Nehc*, I, 236; Âmidî, *el-İmâme*, 139. Başka bir rivâyette de, “Bu iş sizinle olmaz. Ancak ehl-i Bedr'in razı olduğu kimse halife olabilir.” demiştir. Bkz., İbnu'l-Esir, IV, 32; İbn Kesir, *el-Bidâye*, VII, 225

²⁰³ Mesûdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Hüseyin (346 / 957), *Murûcu'z-Zeheb ve Meâdinu'l-Cevher*, I-IV, thk: Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid, V. Bsk., Riyad 1393 / 1973, II, 309; Âmidî, *el-İmâme*, 92

²⁰⁴ İbn Hişâm, IV, 654; İbn Sa'd, II, 245-247; Buhârî, *Sahih*, Meğâzî

2-Sakîfe olayı: Böyle bir toplantının yapılmış olması, her hangi bir nassın olmadığını gösterdiği gibi, toplantı esnasında hiçbir nassın gündeme gelmemiş olması da nassın varlığını reddetmektedir.

3-Hz. Ali'ye hilâfet sırası gelip, ona beyat edildiğinde bazı sahabîlerin bundan geri kalmış olması.²⁰⁵

Bütün bu deliller, hilâfette herhangi bir nassın olmadığını en açık delilleridir. Hz. Muhammed, tarihî ve akli bağlamda ne Hz. Ali'yi ne de Hz. Ebu Bekr'i kendisinden sonraki halife olarak tayin etmiştir.

Sonuç

Burada belirtmek istediğimiz son husus, ümmetinin bir halifeye olan ihtiyacını bilmesine rağmen Resulullah'ın, herhangi birini halife olarak atamamasında etken olan sebeplerdir. Kanaatimizce Resulullah bu konuyu düşünmüş ve bu işi ümmete bırakmanın en temel çözüm yolu olduğunu görmüştür. Bu görüşünde etken olan en büyük sebep ise onun yetiştirmiş olduğu ümmetine olan güveniydi. Onların Kur'ân-ı Kerîm ve kendi sünneti ışığında bu işin üstesinden geleceklerine inanmış, büyük bir ısrarla susmuş, işi onlara havale etmiştir. Aksi halde yönetimle ilgili bazı kaideler bırakmış, yolculukta dahi iki kişiden birinin imâm seçilmesini tavsiye etmiş Peygamber'in, koskoca ümmetini kendisinden sonra olacakları düşünmeden lidersiz bırakmasını izah etmek mümkün değildir.

Resulullah'ın böyle bir kararına etken olan ikinci

83, İstizan 29; İbn Abdilber, *Meğâzi*, 330; İbn Arabî, Kâdı Ebu Bekr (543 / 1148), *el-Avâsım mine'l-Kavâsım*, thk: Muhibbuddîn el-Hatîb, Kahire 1371, 39; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 227

²⁰⁵ Hamideh, 94

sebepler ise muhtemel bir halifenin tayininden sonra ortaya çıkacak olan kaçınılmaz durum yani yönetimin hanedân endeksli bir yapıya dönüşmesidir. Hz. Peygamber, büyük mücadelelerle kurmuş olduğu devletini, birini yerine halef tayin ederek, bu kaçınılmaz sona götüren ilk müsebbip olmak istemezdi. Nitekim Resulullah'ın çekindiği bu durum Muâviye ve Emevî sultanıyla İslâm devletinin başına gelmiştir. Resulullah, daha ilk dönemde birini veya onun sülalesini halife olarak bıraksaydı, İslâm Devletinin kaderi haline gelen iktidar baskı ve zulmunun vefattan hemen sonra başlama ihtimali oldukça yüksek olurdu.

Bu karara etken olan bir başka sebep de İslâmiyet'in evrenselliği prensibidir. İslâmiyet belirli bir asra ve insanlara gelmemiştir. Mesajı tüm insanlara ve zamanlardadır. Allah'ın tespit ve seçme iradesinde olan bu evrenselliğe Resulullah'ın bir emri veya fiiliyle gölge düşürme hakkı yoktur. Şayet Resulullah, hilâfeti belirli kıstaslarla tespit edilmiş olan bir aileye münhasır kılsaydı, İslâmiyet bütün insanların ve zamanların dini olmaktan çıkacaktı. Zamanla değişen şartlar, görüşler her dönem için başka bir siyasî sisteme ihtiyaç duyulduğunu / duyulacağını göstermiştir. Bunu çok iyi gören Hz. Peygamber, uyulması mecbur olan bir sistem belirlemek suretiyle, zamana bağlı olarak değişen koşullar karşısında ümmetini zor durumda bırakmamıştır. Böyle bir belirlemenin vukû bulması halinde ise ümmet birini seçmek zorunda kalacağı iki durumla karşı karşıya gelecekti; ya bu muhtemel zorbalığa tahammül edip değişik sıkıntılara duçar olacak ya da Resulullah'ın emrini çiğnemek zorunda kalacaktı ki, her ikisi de genel İslâm prensiplerine aykırı fiillerdir. İşte bütün bunları göz önüne alan Hz. Peygamber vefatından sonrası için de ümmeti hakkında en hayırlı olan işi yani susmayı tercih etmiştir.

Bibliyografya

- Abdulhamid, İrfan, *İslâm'da İtikâdi Mezhepler ve Akâid Esasları*, çev: M. Saim Yeprem, İstanbul 1981
- Abdurrâzık, Ali, *el-İslâm ve Ahvâlu'l-Hukm -Bahsun fi'l-Hilâfeti ve'l-Hukûmeti fi'l-İslâm-*, Dâru'l-Meârif, III. Bsk., Tunus 2001
- Accâc, Muhammed Hatîb, *Usûlu'l-Hadîs Ulûmuhu ve Mustalâhuhu*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1989
- Ahmed Emîn, *Fecru'l-İslâm*, Beyrut 1975
- Akbulut, Ahmet, *Sahabe Devri Siyasî Hadiselerin Kelami Problemlere Etkileri*, Birleşik Yay., Ankara 1992
- Akyüz, Vecdi, *Hilâfetin Saltanata Dönüşmesi - Emevîlerin Kuruluş Devrinde İslâm Kamu Hukuku-*, Dergâh Yay., İstanbul 1991
- Ali Şeriati, *Ali Şiası Safevi Şiası*, çev: Feyzullah Artinli, Yöneliş Yay., II. Bsk., İstanbul 1990
- , *Muhammed Kimdir*, çev: Ali Seyidoğlu, Ankara 1994
- Aliyyu'l-Kârî, Ali b. Muhammed b. Sultân (1014/1605), *Mevdûâtu'l-Kübrâ*, İstanbul 1308
- Âmidî, Seyfuddîn (631/1233), *el-İmâmetu min Ebkâri'l-Efkâr fi Usûlu'd-Dîn*, thk: Muhammed Zübeydî, Beyrut 1992
- , *Ğayetu'l-Merâm fi İlmi Kelâm*, thk: M. Mahmûd Abdullatîf, Kahire 1971, thk: H. Mahmûd Abdullatîf, Kahire 1971
- Âmir en-Neccâr, *fi Mezâhibi'l-İslâmiyyîn -el-Havâric, el-İbâdiye, eş-Şia-*, el-Hayâtu'l-Mısriyyetu'l-Âmme li'l-Kitâb, yer yok 2005
- Antâkî, Muhammed Merî' el-Emîn, *Limâzâ Ahtartu Mezhebe's-Şia*, Müessesetu'l-A'lemi'l-Matbûât, Beyrut

tz.

Arkoun, Muhammed, "İslâmî Düşüncece Otorite Kavramı: Lâ Hükme İllâ lillah", *İslâm'da Siyaset Düşüncesi*, çev: Kâzım Güleçyüz, İnsan Yay., İstanbul 1995, 47-73

Atalan, Mehmet, Şiîliğin Farklılaşma Sürecinde Cafer es-Sâdık'ın Yeri, Araştırma Yay., Ankara 2005

Atay, Hüseyin, *Ehl-i Sünnet ve Şia*, Ankara 1983

Ateş, Ali Osman, Ehl-i Sünnet ve Şia'nın Delil Olarak Aldığı Bazı Hadisler, Beyan Yay., İstanbul 1996

Avni, İlhan, "İmamet Nazariyesinde Seçim ve Nass Münakaşası", *Dokuz Eylül İFD*, I, (1983), 137-147

Aycan, İrfan, Saltanata Giden Yolda Muaviye Bin Ebî Süfyan, Fecr Yay., Ankara 1990

Aydın, Hayati, Gadirihum-Şiî ve Sünnî Literatürde İmâmet, Hilâfet ve Velâyet Kavramlarının Dinî ve Siyasî Arka Planı, Şa-to Yay., İstanbul 2001

Aydınlı, Osman, Mu'tezilî İmâmet Düşüncesinde Farklılaşma Süreci, Araştırma Yay., Ankara 2003

Bağdâdî, Ebu Mansûr Abdulkâhir b. Tâhir et-Temimî (429/1037), *Mezhepler Arasındaki Farklar (el-Fark beyne'l-Fırâk)*, çev: E. Ruhi Fığlalı, TDV Yay., Ankara 1991

Bağdâdî, Ebu Mansûr Abdulkâhir b. Tâhir et-Temimî (429/1037), *Usûlu'd-Dîn*, İstanbul 1928

Bakillânî, Ebu Bekr Muhammed b. et-Tayyîb (403/1012), *et-Temhîd fi'r-Reddi ala'l-Mülhideti'l-Muattıla ve'r-Râfıza ve'l-Havâric ve'l-Mu'tezile*, tlk: M. el-Hudeyrî-M. Abdulhâdî, Kahire 1974

Benli, Yusuf, "Şiî Düşüncece Ehl-i Beyt Tasavvurları", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, XVII / 4, (2004), 337-353

Beyhâkî, Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali (458/1066),

- es-Sünenu'l-Kübrâ*, I-X, Beyrut 1300
- Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmâil (256/870), *Sahîh*, I-VII, Çağrı Yay., II. Bsk., İst 1992
- Bûtî, M. Saîd Ramazan, Fıkhu's-Sîreti'n-Nebeviyye Maa Mucez li-Târîhi'l-Hilâfeti'r-Râşide, Dımeşk 1991
- Câbirî, Muhammed Âbid, *İslâm'da Siyasal Akıl*, çev: Vecdi Akyüz, Kitabevi Yay., İstanbul 1997
- , *Arab Aklının Oluşumu (Tekvînu'l-Akli'l-Arabî)*, çev: İbrahim Akbaba, İz Yay. İstanbul 1997
- Çağatay, Neşet, *100 Soruda İslam Tarihi*, İstanbul 1972
- Dabaşî, Hamid, *İslâm'da Otorite*, çev: Süleyman E. Gündüz, İnsan Yay., İstanbul 1995
- Dârakutnî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed (385/995), *Sünen*, tlk: Ebu Tayyib Muhammed el-Azîm Abâdî, Kahire 1966
- Dehlevî, Ebu Abdilazîz Ahmed b. Abdirrahîm, *Muhtasar et-Tuhfetu'l-İsnâ Aşeriyya*, Arp. çev: Muhammed b. Muhyiddîn b. Ömer el-Eslemî, thk: Muhibuddîn el-Hatib, Mısır 1373
- Dineverî, Ebu Hanife Ahmed b. Dâvud (282 / 895), *el-Ahbâru't-Twâl*, thk: Abdülmünim Âmir, Dâru'l-İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, I. Bsk., Kahire 1960
- Doğan, İsa, "Zeydiye Mezhebi", *On Dokuz Mayıs ÜİFD*, III, (1989)
- Ebu Dâvud, Süleyman b. Eşas b. İshâk b. Beşîr b. Şeddâd b. Amr b. İmrân el-Ezdî (275 / 888), *Sünen*, I-V, thk., hşy., şrh: Bedreddin Çetiner, Çağrı Yay., II. Bsk., İstanbul 1992
- Ebu Halîl, Şevkî, *fi't-Târîhi'l-İslâmî*, Dâru'l-Fıkr, Beyrut / Dımeşk 1991
- Ebu Nuaym, el-Esbehânî (430/1038), *Kitâbu'l-İmâme ve'r-Reddi ala'r-Râfida*, thk., tlk., thrc: Ali b. Mu-

- ammed b. Nâsır el-Fukeyhî, Mektebu'l-Ulûm ve'l-Hikem, IV. Bsk., Medine 2004
- Eşarî, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail (324/936), *Makalâtu'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu'l-Musallîn*, İstanbul 1928
- Fazlurrahman, *İslam*, çev: M. Dağ, M. Aydın, Ankara 1992
- , "İslâm ve Siyasî Hareket: Dinin Emrindeki Siyaset", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, VII / 2, (1994), 193-201
- Fırlalı, E. Ruhi, *Çağımızda İtikâdi İslâm Mezhepleri*, Ankara 1991
- , *İmâmiyye Şîası*, İstanbul 1984
- Gibb, Hamilton A. R., *İslam Medeniyeti Üzerine Araştırmalar*, çev: Komisyon, Endülüs Yay., İstanbul 1991
- Gölpınarlı, Abdalbaki, *Sosyal Açıdan İslam Tarihi*, İstanbul 1991
- , *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*, İstanbul 1987
- Hamideh, A. Tâhâ, *Edebu's-Şîa*, Mısır 1968
- Hasenî, Abdurrezzâk, *Ta'rifu's-Şîa*, Suriye 1933
- Hatipoğlu, M. Said, "İslâm'da İlk Siyasi Kavmiyetçilik Hilafetin Kureyşliliği", *AÜİFD*, XXIII, (1978), 121-213
- , *Müslüman Kültürü Üzerine*, Kitâbiyât Yay., Ankara 2004
- Heykel, Muhammed Hüseyin, *Hayâtu Muhammed*, Matbaatu's-Sünneti'l-Muhammediyye, XIII. Bsk., Kahire 1968
- Heytemî, Ebu'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Hacer el-Mekkî (974/1567), *es-Sevâik fi'r-Reddi alâ Ehli'l-Bida' ve'z-Zındıka*, tlk: Abdulvehhâb Abdillatif, Mektebetü'l-Kâhire, Kahi-

- re tz. (tıpkıbasım: Haznedar Ofset, İstanbul 1984)
- Hilmî, Mustafa, *Nizâmu'l-Hilâfeti fi'l-Fikri'l-İslâmî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2004
- Hitti, Pihilip K., *İslâm Tarihi*, I-II, çev: Salih Tuğ, İstanbul 1989
- Hizmetli, Sabri, “Kitâbu'l-Osmaniyye'ye Göre Câhız'ın İmâmet Anlayışı”, *AÜİFD*, XXVI, (1983), 681-726
- Huart, Clément L., “Ali b. Ebi Talib”, *İA*, Eskişehir 1997, I, 306-309
- Hudârî, M. Bek, *ed-Devletü'l-Ümeviyye*, I-II, Beyrut 1995
- Hüseyin, Muhammed ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, I-III, Kahire 1961
- İbn Abdilber, Ebu Ömer Yûsuf b. Abdillâh (463/1071), *ed-Dürer fi İhtisâri'l-Meğâzi ve's-Siyer*, tşk., thrç: Mustafa Dîb el-Buğa, Teclidu'l-Fidâ, Dımeşk 1984
- İbn Arabî, Kâdı Ebu Bekr (543/1148), *el-Avâsım mine'l-Kavâsım*, thk: Muhibbuddîn el-Hatîb, Kahire 1371
- İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî (852/1448), *el-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe*, Mısır 1328
- , Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî, Kahire 1325
- İbn Hıbbân, Ebu Hâtım Muhammed b. Hıbbân b. Ahmed et-Temimî el-Büstî (354 / 965), *es-Sîretu'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ*, thk: Aziz Bek, Müessesetü'l-Kütübi's-Sakafıyye, I. Bsk. Beyrut 1407 / 1987
- İbn Hişâm, Ebu Muhammed Abdulmelik b. Eyyûb el-Hımyerî (218 / 833), *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, thk., şrh: M. es-Sekkâ-İ. el-Ebyârî-A. Şelbî, I-IV, Kahire

tz.

İbn İshâk, Muhammed b. Yesâr (151/768), *Sîretu İbn İshâk*, thk., tlk: Muhammed Hamidullah, Konya 1981

Halebî, Ali b. Burhâniddîn (1044/1634), *es-Sîretu'l-Halebiyye fî Sîreti'l-Emîni'l-Me'mûn (İnsânu'l-Uyûn)*, I-III, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut tz.

İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebu Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Ebî Bekr el-Cevziyye (751/1350), *el-Menâru'l-Münif fî's-Sahih ve'd-Daif*, çev: M. Can, İstanbul 1992

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kureyşî (774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XIV, Mısır 1932

-----, *es-Sîretu'n-Nebevviyye*, I-II, tsh: Ahmed Abduşşâfi, Beyrut tz.

İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dineverî (276/889), *Te'vilu'l-Muhtelifu'l-Hadîs (Hadîs Müdafaası)*, çev: M. Hayri Kırbasoğlu, İstanbul 1979

İbn Sa'd, Ebu Abdillâh Muhammed (230/845), *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I-IX, tkd: İhsân Abbâs, Dâru Sâdır, Beyrut tz.

İbn Teymiye, Ebu'l-Hasan Ahmed b. Abdilhalîm (728/1328), *Minhâcu's-Sünne fî Nakdi Kelâmi's-Şîa ve'l-Kaderiyye*, I-IV, Bulak 1321

İbnu'l-Esir, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed (630/1232), *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, I-V, Mısır 1280

İnayet, Hamid, *Çağdaş İslâmî Siyasi Düşünce*, çev: Y. Ziya, İstanbul 1988

Kalkaşendî, Ahmed b. Abdillâh (820/1417), *Meâsiru'l-İnâfe fî Meâlimi'l-Hilâfe*, thk: Abdussettâr Ahmed Ferrâc, Âlemu'l-Kutub, I. Bsk., Beyrut 2006

- Kandemir, M. Yaşar, *Mevzû Hadîsler (Menşei,Tanıma Yolları,Tenkidi)*, DİB Yay., Ankara tz.
- Kâşifu'l-Ġitâ, Muhammed el-Hüseyin, *Aslu's-Şia ve Usûluhâ*, Beyrut 1993
- Keskin, Halife, *Kendi Kaynakları Işığında Şia İnanç Esasları*, Beyan Yay., İstanbul 2000
- Koçyiğit, Talat, *Hadîs Tarihi*, AÜİF Yay., II. Bsk., Ankara 1988
- Kummî, Ebu Cafer Muhammed b. Ali b. Babeveyh (301/913), *Risâletu'l-İ'tikadi'l-İmâmiyye (Şiî İmâmiyye'nin İnanç Esasları)*, çev: E. Ruhi Fiğlalı, Ankara 1978
- Kutluay, Yaşar, *İslâm ve Yahudi Mezhepleri*, Ankara 1965
- , Yaşar, *Tarihte ve Günümüzde İslam Mezhepleri*, Ankara 1968
- Mâverdi, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib (450/1058), *el-Ahkâmu's-Sultâniyye ve'l-Vilâyeti'd-Diniyye*, Mısır 1973
- Mesûdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Hüseyin (346/957), *Murûcu'z-Zeheb ve Meâdinu'l-Cevher*, I-IV, thk: Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, V. Bsk., Riyad 1393/1973
- Musevî, Abdulhüseyin Şerefuddin, *el-Muracaât*, çev: S. Sonay, Adana tz.
- Muzaffer, Muhammed Rızâ, *Akâidu'l-İmâmiye*, Beyrut 1988
- , *es-Sakife*, Beyrut 1993
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc (261/874), *Sahîh*, I-III, thk., tsh., tlk: M. Fuâd Abdulbâkî, Çağrı Yay., II. Bsk., İstanbul 1992
- Neccâr, Abdulvehhâb, *el-Hulefâu'r-Râşidûn*, Dâru'l-

- Kütübi'l-İlmiyye, II. Bsk., Beyrut 1410/1990
- Nesâi, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Sinân b. Dînâr (303/916), *Sünen*, I-VIII, şrh: Suyûtî, Çağrı Yay., II. Bsk., İstanbul 1992
- Nevbahtî, Ebu Muhammed Hasan b. Musâ (300/912), *Fıraku's-Şîa*, İstanbul 1931
- Nu'mân, Sâdık Şayf, *el-Hilâfetu'l-İslâmiyye ve Kadiyyetu'l-Hükmi bimâ Enzelellah*, Dâru'l-İslâm, I. Bsk., Kahire 2004
- Onat, Hasan, "Şii İmamet Nazariyesi", *AÜİFD*, XXX, (1992), 92-111
- Öz, Şaban, "Kirtâs Hadisesi ve İlgili Rivayetlerin Tenkîdi -İbn Sa'd Özelinde-", *Hikmet Yurdu*, 2/III, (Ocak-Haziran 2009), 275 - 286
- Semhûdî, Ali b. Ahmed (911/1506), *Vefâu'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafâ*, IV, thk, tlk: Muhammed Muhyuddin Abdulmecid, Beyrut 1984
- Sofuoğlu, Cemal, "Gadir-i Hum Meselesi", *AÜİFD*, XXVI, (1983), 461-470
- , Şia'nın Hadis Anlayışı (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1977
- Suyûtî, Ebu'l-Fadl Abdurrahman b. Ebî Bekr (911/1505), *Târîhu'l-Hulefâ*, Beyrut 1974
- , *Zeylu'l-Lealli'l-Masnûa fî Ahâdisi'l-Mevdua*, Lucknow 1303
- Şehristânî, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdilkerîm (548/1153), *el-Milel ve'n-Nihal*, I-II, thk: Muhammed Abdulkâdir el-Fâdilî, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut 2002
- Şerîf Radî, Ebu'l-Hasan Muhammed b. el-Hüseyn b. Musa el-Musevî (406 / 1015), *Nehcü'l-Belağa*, şrh: Muhammed Abduh, I-IV, Beyrut 1993
- Şehidî, Seyyid Cafer, *Bir İslâm Tarihi Tahlilî*, I-II, çev:

- Hasan Elmas, Endişe Yay., Ankara 1992
- Tabatabai, Allame, Tarihi, Siyasi, İlmi, İrfani ve Ahlaki Boyutlarıyla İslâm'da Şia, çev: K. Akaras-A. Kazımi, İstanbul 1993
- Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr (310/922), *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk (Târîhu't-Taberî)*, I-VIII, Kahire 1939
- Tavîl, Muhammed Emîn Ğâlib, *Târîhu'l-Aleviyyîn*, Lazkiye 1924
- Tirmizî, Ebu İisâ Muhammed b. İisâ b. Sevre b. Musâ b. ed-Dahhâk (279/892), *Sünen*, I-V, thk., şrh: Ahmed Muhammed Şakir, Çağrı Yay., II. Bsk., İstanbul 1992
- Tûsî, Nâsiruddîn, *Risâle-i İmâmet*, Tahran 1335
- Vâkıdî, Muhammed b. Ömer b. Vâkıd (207/822), *Kitâbu'l-Meğâzî*, I-III, thk., tkd: Marsden Jones, Âlemu'l-Kütüb, III. Bsk., Beyrut 1984
- Zahir, İhsan İlâhi, *Şia'nın Kur'an İmamet ve Takiyye Anlayışı*, çev: S. Hizmetli-H. Onat, Ankara 1984
- Zehebî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman (748/1347), *es-Sîretu'n-Nebevviye*, thk: Husamuddîn el-Kudsî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, II. Bsk., Beyrut 1988
- Zuhaylî, Vehbe, *Nizâmu'l-İslâm*, Beyrut 1993.

